

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

17de jaargang nr. 2

15 maart 1988

Ere-voorzitter : J. Tytgat, ere-notaris.
Voorzitter : G. Hebbelynck
Onder-Voorzitter : H. Collumbien
Secretaris : R. Van Geluwe, Maïsstraat 235, 9000 Gent
Penningmeester : A. Verbeke
Archief en ruildienst : Mevr. A. Eggermont, Maïsstraat 235, 9000 Gent
Redactie-adres : Lijnmolenstraat 149, 9110 Sint-Amandsberg - Gent
Administratie : Koggestraat 14 - 9000 Gent
Postrekening : 000-105.04.73-60, Heemkundige en Historische Kring
Gent, 9000 Gent.
Lidgeld : 300 fr. per jaar. Buitenland : 400 fr. per jaar. Steunende leden :
500 fr. per jaar. Beschermleden : 1000 fr. per jaar.

INHOUD

Uit de geschiedenis van de Gentse Bruggen (Vervolg)	68
Inventaire archéologique : Huisgevel van 1666	76
Van alle Markten thuis. Botermarkt, Poeldemarkt, Ajuinmarkt, Kunstbotermarkt, Kleine Botermarkt	79
Uithangborden te Gent (Vervolg)	83
De Ontwikkeling van de Bevolking van Gent in de tweede helft van de negentiende eeuw	92
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)	100
Puzzel 1987	
Gentse revolutionaire figuren	107
Vraag en Antwoord	113
Lezers schrijven ons	118
Gênsche Prâot	120

Bibliotheek en wekelijkse bijeenkomsten : in het Documentatiecentrum
voor Streekgeschiedenis, Convent Engelbertus, Groot Begijnhof, huis nr.
46, Sint-Amandsberg : elke zondag van 10 tot 12 uur (uitgenomen op feest-
dagen). Gesloten in juli en augustus. Bibliotheecaresse : Mevr. A.
Eggermont

Verantwoordelijke uitgever : Hugo Collumbien, Lijnmolenstraat 149,
9110 Sint-Amandsberg - Gent.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE GENTSE BRUGGEN (Vervolg)

LOUSBERGSBRUG

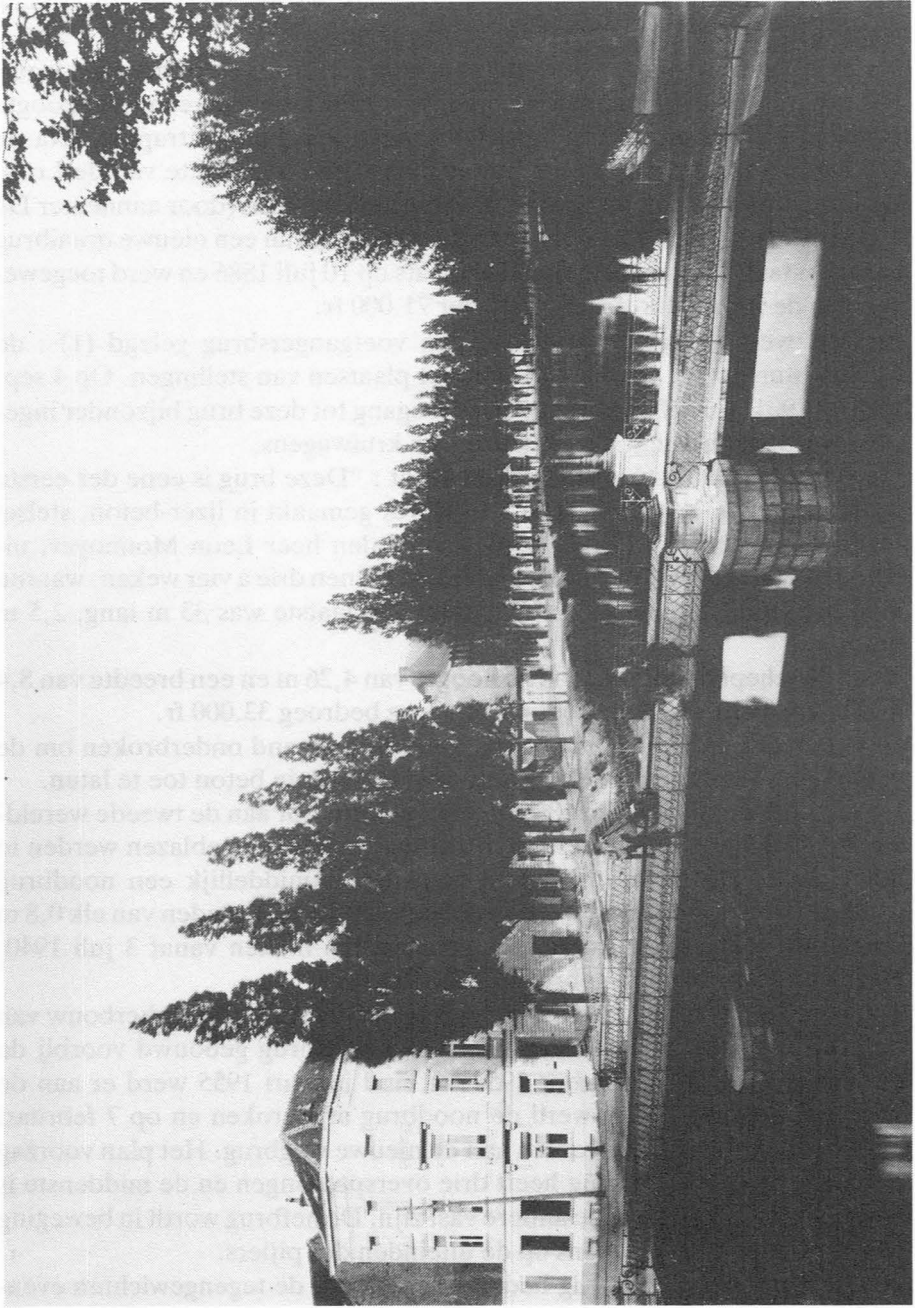
Volgens M. Heins zou de eerste brug dateren van 1817, doch ze is niet terug te vinden op de stadsplannen van Gent van 1825, zodat we mogen aannemen dat de eerste gebouwd werd naar aanleiding van de aanleg van de spoorlijn, welke het Zuidstation met het station aan de Dampoort moest verbinden en de Lousbergsbrug was één der drie bruggen welke door aannemer De Beer in 1856 geplaatst werden. Het was een brug in gegoten ijzer, 110.000 kg wegende en op 30 maart 1856 getest op 118.000 kg.

J.J. Steyaert schrijft over deze bruggen het volgende : “Aen haer einde (hij heeft het hier over de Twee Bruggenstraat) over de Schelde, ligt eene merkwaardige ijzeren draeibrug, welke twee wegen bevat : één voor den overtocht van den koopwarentrein, en daernevens een voor personen, om de gemeenschap tusschen de Arteveldeplaets met de Visscherij te bevorderen. Regtover deze brug (De Nieuwebosbrug dus) ligt eene andere, ook draeiende ijzeren brug, welke van de Visscherij over de vaert van dezen naam geleidt naer den auden stadswal. Over dezelfde grond loopen de ijzeren spooren voort door het voormalig Spanjaerds kasteel tot bij de Dampoort; hier ligt de Derde ijzeren brug van de verbindingsweg over de vaert en geleidt denzelven langs het Dok tot den Entrepot.”

Na de afschaffing van de spoorlijn langs die weg, werd de brug aangepast in 1874 (van 29 september tot 15 oktober).

Elf jaar later brak de brug in twee, de Gazette van Gent wijdde er een gans artikel aan : Gent, 6 november 1885; “Instorting der Lousbergbrug. Verledene week werd gemeld dat de zware ijzeren brug over de Visscherij, aan den Kasteelboulevard, geweldig aan 'tzakken was.

Dinsdag was van stadswege bericht gedaan dat dien dag de brug enkel voor voetgangers toegankelijk zou zijn geweest. Men brak den vloer der brug open langs den kant der fabriek van de heer Van Heuverswijn, om als evenwicht voor de anderen kant der brug, waar de zakking zich deed gevoelen, er ijzeren staven te leggen, die een zeer zwaar gewicht en misschien al te zwaar uitmaakten. De brug had reeds woensdag gedraaid, en scheen beter in den haak te staan. Maar gisteren nanoen, kwart na vier ure, terwijl ze geopend werd voor een walenschip, brak de brug, die juist gansch opengedraaid was, met een gevaarlijk gekraak 't halven door. Het eene deel der brug vloog langs den eenen kant in het water terwijl de andere helft langs den overkant neerwipte, zoodanig dat de twee uiteinden der brug in de diepte zitten en de gebroken einden van 't midden in de hoogte steken. De twee overblijvende deelen zijn op de breedte van de geheele brug van elkander verwijderd.

De Lousbergsbrug vóór 1900. Copyright ACL. Foto Nr. 35019.

Dadelijk was de oorzaak van het ongeval te zien : het mecanisme onder de brug was, onder het ongelijk gewicht, aan stukken gesprongen, met zulk een geweld, dat men, in de aanpalende fabriek, vermeende dat een gebouw was ingestort. Gelukkig werd niemand gekwetst.”

Na de breuk werd er een voorlopige voetgangersbrug gelegd door het leger. Dit brugje rustte op metalen steunen, was 30 m lang, had een vrije hoogte van 4 m en was aan beide kanten voorzien van houten trappen. Na de afbraak en opruiming van het beweegbaar ijzeren gedeelte van de Lousbergbrug (en ook van de Nieuwebosbrug) in juni 1886 (door aannemer De Cloedt E., voor 2.876 fr.) ving men de bouw aan van een nieuwe draaibrug in zacht staal. De aanbesteding had plaats op 10 juli 1886 en werd toegewezen aan de firma Morobé (Gent) voor 71.000 fr.

In 1901 werd, naast de wegbrug, een voetgangersbrug gelegd (1) : de werken startten op 11 juli 1901 met het plaatsen van stellingen. Op 4 september 1901 schreef een krant dat de toegang tot deze brug bijzonder ingericht werd met hellingen voor fietsers en kruiwagens.

Op 3 oktober 1901 schreef dezelfde krant : “Deze brug is eene der eerste soortgelijke werken in Europa : zij wordt gemaakt in ijzer-beton, stelsel Hennebique, en werd ondernomen door den heer Leon Monnoyer, uit Brussel. Het einde der werken is voorzien binnen drie à vier weken, waarna men het metalen gedeelte zal plaatsen. Dit laatste was 33 m lang, 2,5 m breed.

Voor de schepen was er een vrije hoogte van 4,26 m en een breedte van 8,4 m. De kostprijs van deze voetgangersbrug bedroeg 33.000 fr.

In 1911 werd de wegbrug voor ongeveer drie maand onderbroken om de vervanging van het brugdek in hout naar een dek in beton toe te laten.

De metalen draaibrug van 1886 bleef in gebruik tot aan de tweede wereldoorlog. Toen was ze één der veertig bruggen welke opgeblazen werden in het Gentse. De Duitse bezetters bouwden onmiddellijk een noodbrug welke nadien door de stad werd voorzien van twee voetpaden van elk 0,8 m breed, de voetgangers konden er gebruik van maken vanaf 3 juli 1940. Deze noodbrug bleef in gebruik tot in 1955 !

Ten einde het voetgangersverkeer niet te onderbreken bij de herbouw van de Lousbergbrug, werd er een voorlopige voetbrug gebouwd voorbij de noodbrug. Van 29 november 1954 tot eind januari 1955 werd er aan de voetbrug gewerkt. Toen werd de noodbrug afgebroken en op 7 februari 1955 startte men met de werken aan de nieuwe wegbrug. Het plan voorzag een hefbrug d.w.z. de brug heeft drie overspanningen en de middenste is beweegbaar terwijl de twee andere vast zijn. De hefbrug wordt in beweging gebracht door vier heftorens op de uiteinden der pijlers.

Het gewicht van de hefbrug bedraagt $\pm$ 75 ton, de tegengewichten evenveel !

---

(1) Volgens de Gazette van Gent draaide de brug 36 tot 69 maal per dag (in 1900).

Lousbergsbrug en voetgangerspasserel omstreeks 1910.

Lousbergsbrug en voetgangerspasserel omstreeks 1910.

De brug werd op 21 december 1956 voor het tramverkeer geopend en een dag later voor alle verkeer. De bouwprijs bedroeg 7.189.235 fr voor de brug en 3.618.940 fr voor de electro-mechanische uitrusting. Na de voltooiing der wegbrug werd de voorlopige voetbrug afgebroken en begon men op 2 maart 1957 aan de bouw van een definitieve voetbrug. Het werd een boogvormige constructie in gewapend beton, welke steun neemt op twee pijlers die onderling 23,7 m van elkaar staan.

De vrije hoogte in het midden bedraagt 5,72 m en de totale breedte 2,5 m. Langs beide oevers gebeurt de toegang en door een trap en door een hellend vlak, dit laatste voor fietsers (kruiwagens in de stad zijn nu wel verdwenen !).

De voetgangersbrug was afgewerkt op 6 december 1957 (volgens jaarverslag van de stad Gent).

Op zondag 8 december 1957, verscheen in een dagblad een artikel met als titel "Brug der zuchten" waarin de nieuwe Lousbergbrug onder de loep werd genomen. Ik laat hier het artikel in onverkorte vorm volgen.

BRUG DER ZUCHTEN

"Zekere dag van de zopas voorbij week stond een reiziger aan St.-Pietersstation te wachten naar een tramrijtuig der lijn 7. Hij stond er lang en wachtte vergeefs, want "tram 7" dook niet op. En nochtans werd het tijd voor de reiziger die noodgedwongen naar de Kasteellaan moest. Ten slotte wendde hij zich naar het hokje waar hij de E.T.G.-controleur om raad vragen wou.

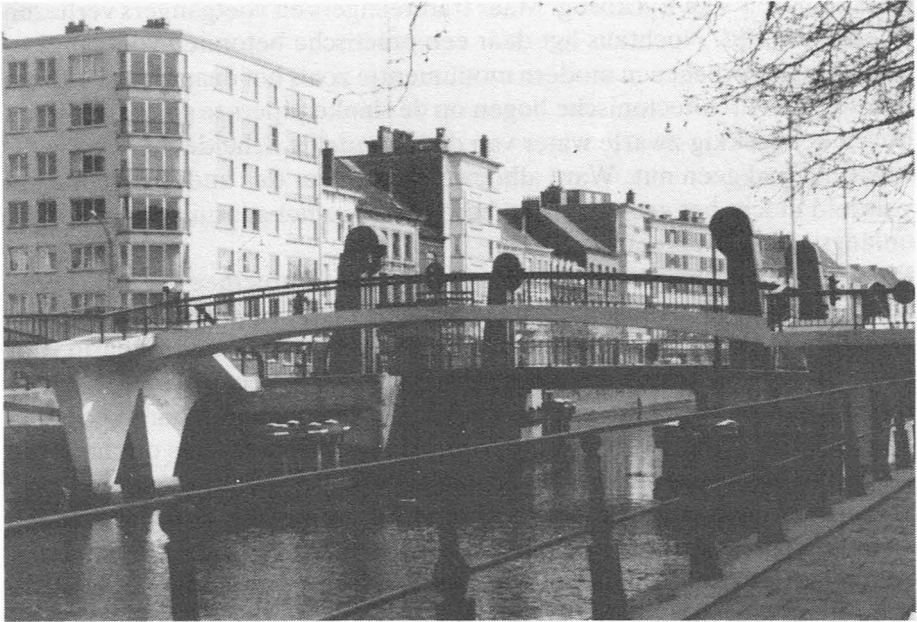
- Scheelt er iets op lijn 7 misschien, mijnheer ?

- Wat gaat u dat aan ? kreeg hij bot te horen.

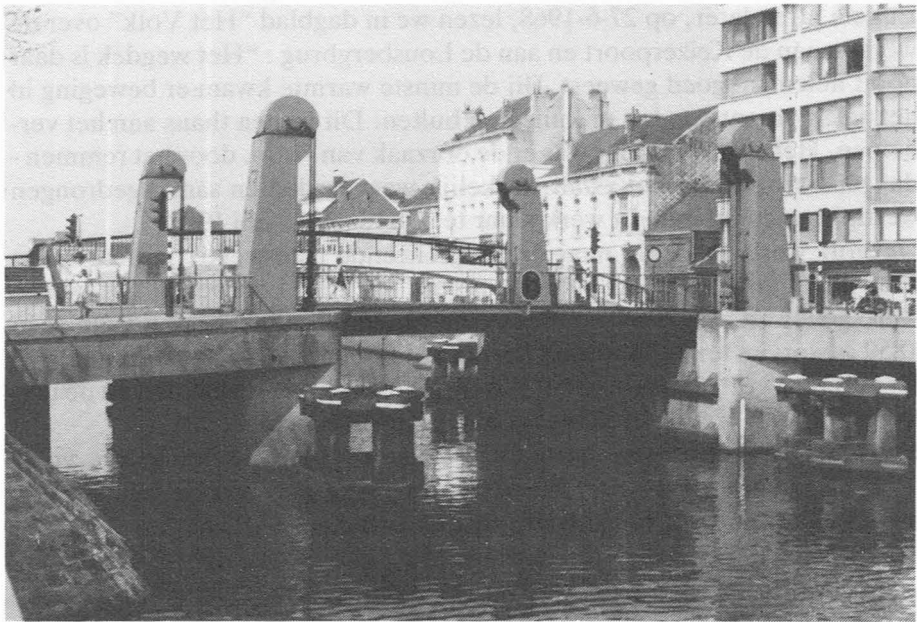
Begrijpelijk, dat de reiziger niet aandrong.

Afgezien van het feit, dat onregelmatigheid op een lijn van het net voor openbaar vervoer elkeen aangaat, was het niet zozeer de onbeschikbaarheid van de E.T.G.-controleur welke onze aandacht wekte dan wel de oorzaak der vertragingen op tramlijn 7. En die was niet ver te zoeken, want ze lag alweer aan de Lousbergbrug.

Men herinnert zich met welke hardnekkigheid wij op deze nagel moesten hameren vooraleer nagenoeg een jaar geleden, een einde werd gesteld aan het Lousbergschandaal voor de sloping der wrakken van de twee noodbruggen en de bouw van een nieuwe ophaalbrug. Met veel academisch misbaar werd dit "monument" einde van vorig jaar in werking gesteld door de minister van Openbare Werken. Doch, pas had die zijn rug gekeerd of de brug vertikte het. En sindsdien schijnt geen week voorbij te gaan of de brug krijgt haar kuren. Ofwel worden de schepen opgehouden daar het mechanisme weigert de brug op te halen ofwel blijft ze geruime tijd omhoog hangen nadat het laatste binnenschip er reeds lang onderdoor is gevaren en zelfs gebeurt het dat de slagbomen geblokkeerd zitten. Het gevolg dat alle verkeer - en dan vooral de tramrijtuigen - soms gedurende geruime tijd

De Lousbergsbrug in 1981.

wordt lam gelegd. Intussen krijgen autobestuurders, motorrijders en fietsers nog een kans naar de overzijde te geraken langs Visserij- of Slachthuis- en Van Eyckbrug. Maar tramreizigers en voetgangers verliezen er kostbare tijd. Nochtans ligt daar een praktische betonnen voetgangersbrug. Het is oprecht een modern monumentje zoals het daar de witheid van zijn sierlijke architectonische bogen op de slanke pijlers te spiegelen hangt boven het drekkig-zwarte water van de bezoedelde Schelde.

Maar het had geen nut. Want alhoewel sinds meer dan anderhalve maand voltooid mocht het geen diensten bewijzen daar het gebruik ervan nog tot onlangs verboden bleef...

We vroegen ons in gemoede af, waarom? Tenzij Burgemeester en Schepenen hun tijd en die van tientallen Gentenaars uit de omgeving van de Heirniswijk aan 't verknoeien waren met het ineensteken van een scenario voor de inwijdingsplechtigheid waar ze misschien hoopten eens te meer het wierookvat aan stukken te slaan tegen het hoofd van de tunnel-baron en tegen de protserige kokers van zijn ministerieel departement. Ons om het even als ze dat plan koesterden. Maar dan moesten ze er maar onmiddellijk komaf met maken. Want het werd ergerlijk te moeten zien dat kladden mensen gepest werden van zodra de Lousbergbrug haar kuren kreeg, terwijl het toch zo eenvoudig was van vandaag op morgen dat voltooid voetbrugje toegankelijk te verklaren.

Volgens de huidige brugwachters was de Lousbergbrug in die tijd de modernste beweegbare brug wat betreft de bediening.

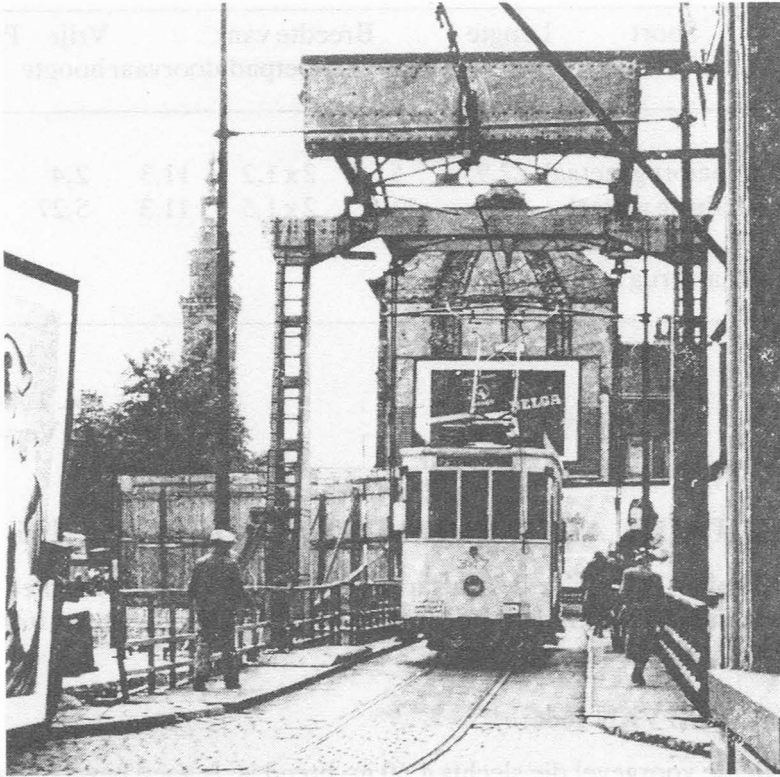
Enkele jaren later, op 27-6-1968, lezen we in dagblad "Het Volk" over de werken aan de Keizerpoort en aan de Lousbergbrug: "Het wegdek is daar nooit helemaal goed geweest. Bij de minste warmte kwam er beweging in het asfalt en ontstonden er kuilen en bulten. Dit is men thans aan het verhelpen. Het zware verkeer was er de oorzaak van - o.m. door het remmen - dat bij warm weder het asfalt werkelijk weggereden en samengedrongen werd. Men hoopt met dit werk klaar te zijn tegen 15 juli 1968.

De brug werd genoemd naar de aangrenzende laan welke op haar beurt haar naam gekregen had in 1864 van het instituut Lousbergs. Dit laatste werd gebouwd in 1863-64 naar een plan van Pauli en met het geld van de in 1859 gestorven textielabrikant Ferdinand Lousbergs.

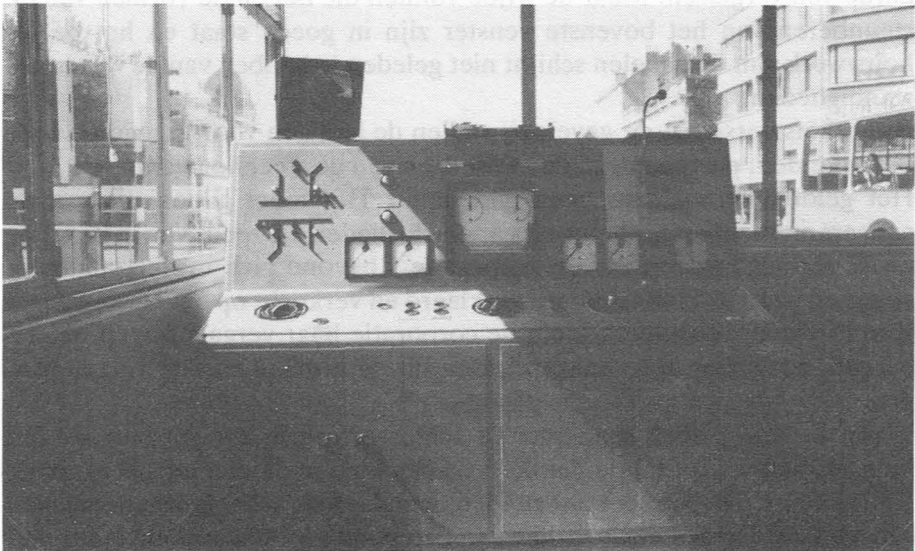
Het was een gesticht voor ziekelijke en gebrekkelijke werklieden uit de textielnijverheid. Het dient thans tot ouderlingengesticht.

Een vraag bij de laatste herbouw: Waarom werd de definitieve voetbrug niet gebouwd vóór de bouw der wegbrug: zo zou de bouw en de afbraak van een voorlopige voetbrug niet nodig geweest zijn!

De Lousbergsnoodbrug tijdens en na de oorlog 1940-45. Deze foto werd genomen door Prof. M. Van Witsen, Utrecht en werd afgedrukt in het boekje "De Gentse Stadstrams in beeld".

Het controle- en bedieningsbord van de Lousbergbrug.

Jaar	Soort	Lengte	Breedte van :		Vrije Proef
			rijweg	voetpad	doorvaarhoogte
1856					
1886	Draaibrug metaal	22,95	5	2 x 1,2	11,3 2,4
1955	Hefbrug metaal	11,3	11,5	2 x 1,5	11,3 5,27
<hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/> Staatsbrug					

M. LABYN
('t Vervolgt)

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE Nr. 196

Op 10 oktober 1900 stelde de stadsarchivaris Victor Van der Haeghen in de rubriek "Burgerlijke Gebouwen - Ketelvest Nr. 12 - XVIIe eeuw (1666)" in de Franse taal een fiche op over

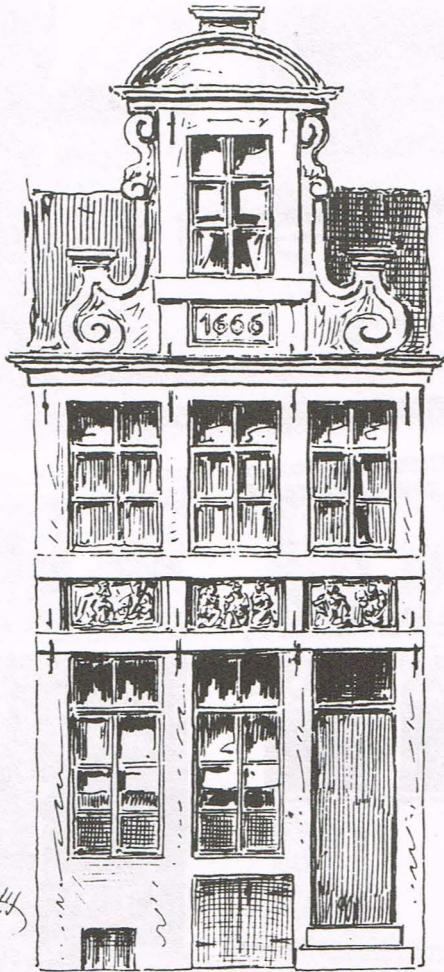
HUISGEVEL VAN 1666

Deze kleine voorgevel die slechts 4,60 m. breed is, is goed bewaard gebleven in zijn hoofdonderdelen. Men ziet de vazen niet meer die het fronton bekroonden en de vensterspijlen zijn verdwenen, alsook de brandgeschilderde vensterglazen. Maar de wijde voluten die het einde vormen van de steunberen van het bovenste venster zijn in goede staat en het beeldhouwwerk van de panelen schijnt niet geleden te hebben van de weersomstandigheden.

Bas-reliëfs versieren de gevel; zij stellen de heiligen voor gezegd de Vier Gekroonden, patronen van de metsers en van de steenhouwers.

Het geldt hier nochtans geen gildenhuis. Het mooi gildenhuis van de metsers en van de steenhouwers - ambachtslieden die reeds van in de XIVE eeuw verenigd waren in één corporatie - bevond zich in de Cataloniëstraat en werd in 1540 verbeurd verklaard en verkocht op bevel van Keizer Karel. Vanaf dit tijdperk hield de corporatie haar vergaderingen in herbergen, zoals kan opgemaakt worden uit de notulen van de vergaderingen.

Wanneer wij op zoek gaan naar de achtereenvolgende eigenaars van het huis, komen wij tot bij de familie Van der Linden die het huis bezat in de XVIIe eeuw. De 26e september 1666 betaalden de Gentse schepenen aan Jan Van der Linden een subsidie van tien pond grooten voor de bouw van een stenen gevel vóór zijn huis op de *Ketelveste* (1).

Schets die de fiche illustreerde. Foto Stadsarchief.

Het oorspronkelijk plan is niet aanwezig in de dossiers van het Stadsarchief. Van Jan Van der Linden ging de eigendom over op zijn zoon Adriaan (2). Het wordt in 1690 vermeld op het groot plan van de Heerlijkheid van St.-Pieters waarvan de rechtsbevoegdheid zich tot daar uitstrekte.

Deze Van der Lindens waren, van vader op zoon, steenhouders (zie fiche Nr. 197). Aldus wordt de aanwezigheid verklaard van emblemen van een ambachtsgilde.

- (1) Betaelt Jan van der Linden de somme van thien ponden grooten hem bygheleyt ter causen van het maecten van eenen nieuwen steenen gevel voor zynen huysse ghestaen op de Ketelveste, volghende der requeira ende ordonnantie van den XXIIIen september 1666. (Stadsrekeningen 1667-68, fol. 144).
- (2) Men vindt Adriaan Van der Linden terug tot in 1716, daarna achtereenvolgens de familie Stalins de Straeten, Jan Mast, Eugène Regnaut, Mw. E. Regnaut, geboren Maria de Coster, Henri della Faille, Ch. Verbessem en tenslotte sedert 1877 de familie Van Audenhove.

Stadsarchief : Rekeningen, reg. *Huisgeld*, kadaster - Rijksarchief : plannen. - Akten in het bezit van de Heer Dr. Mce Van Audenhove.

Huis der Vier Gekroonden op de Ketelvest. Copyright A.C.L. Foto Nr. 17903.

VAN ALLE MARKTEN THUIS

Deel 3. Botermarkt, Poeldemarkt, Ajuinmarkt, Kunstbotermarkt, Kleine Botermarkt.

De Botermarkt

De Botermarkt was een lange vierkante plaats voor het Stadhuis en draagt die naam omdat er elke vrijdag markt gehouden werd van boter en eieren. Vroeger noemde men deze plaats ook Paradeplaats. Niet omdat men er, zoals op de Kouter, met zijn zondagse pak kwam floreren, noch omdat het leger, de Garde Civique of Burgerwacht er wel eens een wapenschouw of parade hield, maar omdat er bij openbare feesten door burgers openbare toneelvoorstellingen, "parades" genoemd, doorgingen. Het was ook hier dat tot 1848 gedurende de "grootte Foire" de standplaats der kramen was, waarvan het grootste gedeelte zich in de vele zalen van het stadhuis bevonden.

In de 16e eeuw noemde men deze plaats ook Wollemarkt, omdat er toen voor het schepenhuis van Gedeede wekelijks een wollemarkt ingericht werd.

In het begin van de 19e eeuw, meer in het bijzonder door de uitvoering van het plan Zollikofer, werd de Botermarkt ontsloten naar het noorden toe door het trekken van de Borluutstraat tot aan de St.-Jacobskerk en naar het zuiden door de aanleg van het St.-Baafsplein.

De Botermarkt zelf begon op 7 uur 's morgens en eindigde 's middags van 1 april tot 31 augustus. Van september tot maart begon hij één uur later, t.t.z. om 8 uur. Het was verboden er margarine of gelijk welke andere kunstboter te verkopen. Ten eerste verzetten de boterboeren zich daar tegen dat tussen hun hoogwaardige natuurproducten "ersatz" zou verkocht worden, maar ten tweede en vooral omdat kunstboter op de kunstbotermarkt moest verkocht worden en dat alle margarine die in het bezit van een overtreder gevonden werd, in beslag genomen en verbeurd verklaard werd.

Op marktdagen waren er ook twee weegschalen ingericht : één in de eetzaal onder het stadhuis en een op de Kleine Botermarkt aan de Otto-gracht. Men betaalde er twee centiemen per gewogen kilogram. De bedienden leverden de gewichtsbewijzen aan de prijs van 5 centiemen. Op de plaats voor het stadhuis verkocht men eigenlijk alleen boter in het groot. Men spreekt er over oude en gezouten boter, meestal van Dixmuide, Roeselare en Veurne.

Eierboerin op de hoek van de Botermarkt en de Poeldemarkt. (Foto : Museum voor Volkskunde; Fonds Vanderhaeghen)

Eitje kopen, eitje betalen. De eierboer zit er op zijn paasbest bij. Botermarkt voor het stadhuis. (Foto : Museum voor Volkskunde; Fonds Vanderhaeghen)

De Poeldemarkt

De Poeldemarkt, Pouillemarkt of ook wel Kiekenmarkt genoemd, werd gehouden in de smalle straat tussen het stadhuis en het huizenblok tegenover de Mammelokker dat thans voor een parking afgebroken is. De dinsdag en de vrijdag van elke week werd er een markt van gevogelte, wild en konijnen gehouden. De uurregeling was dezelfde als deze van de botermarkt en alle in de onmiddellijke omgeving liggende markten.

Poeldemarkt

De Ajuinmarkt

Net om het hoekje, op de Hoogpoort, werd elke week, eveneens op vrijdag, langs de andere zijde van het stadhuis een markt gehouden voor de verkoop van ajuin, specerijen en kruiden. De uren van deze markt waren gekoppeld aan die van de botermarkt.

De Kunstbotermarkt

Enkele passen van de Botermarkt verwijderd, nl. op de Zandberg rond de pomp greep eveneens op dezelfde uren als de botermarkt de kunstbotermarkt plaats. Daar mocht men dan weer geen echte boter verkopen, maar margarine, samengestelde boter of kunstboter.

De Kleine Botermarkt

De Kleine Botermarkt bevond zich op de Baudelooplaats. Daar ventte men elke vrijdag met verse boter, maar in 't klein dan, namelijk met pondstukken en eveneens met eieren, zodat men het pleintje ook wel eens Eyermarkt noemde.

De Baudelooplaats was vroeger een lief en aangenaam plaatsje, schrijft Frans De Potter (1). De Gentenaars noemden het 't Groene Plein (2) of "den Zoeten Keer" (3). Het was toen nog een ongeplaveid graspleintje met lommerrijke bomen die tijdens de zonnige zomerdagen de wandelaar uitnodigden aan de boorden van de toen nog niet verslijkte en gedempte Otto-gracht tegenover de Baudelookapel van de verkwikkende koelte te genieten (4). Rommelmarktfanaten zullen het pleintje beter kennen als het Beverhoutplein of het klein pleintje van de rommelmarkt.

De boterkutsers of boterverkopers verkochten hun waar in stenen boterpotten, die op hun beurt in manden zaten. Men mocht met de "boterproever" of "boterstekker" - een soort lepel - in de boter of in het "proefbeetje" steken om te proeven vooraleer te kopen.

De boter kon ook hier, net als onder het stadhuis gewogen worden op de stedelijke boterwaag of "boterschale".

Vertellen wij er ook bij dat de boeren, ook toen al, truukjes kenden om hun waren "appetijtelijker" te laten ogen door ze te kleuren met boterwortel of geelwortel.

Was het niet Lène Maréchal die ons de marktsfeer op een onvergetelijke wijze vastlegde in haar lied "De Gentse proeverigge" :

"En in Gent kunde zonder ne cent
dikke smeren.
Op de fruitmarkt die hêwd' U kontent
mee wat peren.
Op de Vrijdagsmort, niets te kort,
kaas en spekken.
Bij de boerkes op den Botermort
ne kier lekken !"

Zijn wij met zo'n "chanteuse" in Gent niet met ons gat in de boter gevallen ?

Eddy LEVIS

NOTEN

- (1) Gent van de Oudste Tijd tot Heden.
- (2) "Huusen ende steden... bijden groenen pleyne, jehens over de steenen brugghe, tusschen den hove van Heersele ende den Grauwen Zusterhuusse van Ste Jacobs prochie". (*Act. en Contr. keure*, 1541-1542, 192.)
- (3) "Een huus... bachten St. Jacobs, daer ment heet den zoeten Keer, tgraue Zusterhuus daer neffens ghehuust an deen zide, en Margriete Triest an dander". (*Idem*, 1491-1492, 42.)
- (4) "Straatkapoenen - die zijn er altijd, - nachtzwerfers - een onuitroeibaar ras - kwamen in 't midden der XVIIe eeuw het lievelingsplaatsje der bewoners van St.-Jacobs schenden door 't beschadigen of neerhakken der boomen, waar gedurende den dag de vogels zongen en kwetterden, dat het een lust was. Er werden klachten

gedaan aan het magistraat, dat besloot met de harteloze straatschenners kort spel te maken, en in 1663 in de stad een voorgebod liet afkondigen, waarbij degene, die den naam kon aanbrengen van de baldadigen, 100 gulden belooning zou ontvangen, en waarbij tevens eene openbare geeseling werd beloofd aan hen, die op 't booze feit zouden worden betrapt. - Het hooge bedrag der som en de strengheid der tuchting bewijzen genoeg, hoezeer men er aan hield om den "Zoeten Keer", het "Groene Plein" in al zijne liefelijkheid te bewaren.

Het plaatseke was aanvankelijk kleiner dan nu; zijne vergrooting geschiedde omtrent het midden der XVIIe eeuw op aandringen van den prelaat van Baudeloo, ten jare 1642". De Potter.

UITHANGBORDEN TE GENT (Vervolg)

We nemen aan dat uithangborden waarop een of ander **kledingstuk** werd afgebeeld, aan winkels voorkwamen waar kleren gemaakt of verkocht werden. Op deze regel waren echter uitzonderingen want soortgelijke uithangtekens kon men evengoed aan brouwerijen en herbergen aantreffen (54), zie o.m. de "Rode Hoed" in *Klein Turkije*.

Een 17de-eeuws bord waarop een hoed was geschilderd en dat te Gent bij een hoedenmaker uithing vermeldde: "Onder den hoedt schuylt quaet en goet" (55). Bij schoenmakers was het uithangteken liefst een "Beste (of sterke) Schoen" of een meestal roodgeverfde laars en nog beter een "Gekroonde Laars" (56).

Gekleurde klompen in alle mogelijke afmetingen hingen uit aan de gevels van de klompenmakers en ook aan deze van de -verkopers (en dat konden soms zelfs kruideniers zijn!). Maar "kloefen" kwamen wel eens bij herbergnamen voor (57). Zo waren er ook de kous aan de kousenwinkels, de "Point de Venise", de "Kant à la mode" enz. bij kantverkoopsters, de handschoen aan de daarin gespecialiseerde zaken, de parapluies of de parasols als karakteristieke uithangtekens van regen- en zonnescermmverkopers enz. (58) (zie ook "De gouden Hoed" in de Lange Munt).

Boven de deur van een schoenwinkel in de *Lange Munt* hing voor enige jaren een blauwe damesschoen, een uit een plank gezaagd en beschilderd voorwerp, vastgezet in een metalen raam. We herinneren ons nog vaag dat er vóór 1940 aan dezelfde schoenzaak en ook aan een andere in de *Noordstraat*, een klassieke, rood geverfde houten laars met franje uithing.

In de klompenafdeling van het *Museum voor Volkskunde* hangt een houten gekleurde klomp als uithangbord. Verder is er ook een monochroom beeldje uit verharde gips dat oorspronkelijk wel boven de deur van een parapluwinkel kan zijn bevestigd. Een klein meisje kijkt over de schouder van een jongetje die een geopende, metalen paraplu boven hun hoofden

houdt. Beide kinderen staan blootsvoets. Dit romantisch beeldhouw-
werkje werd door een onbekend artiest vervaardigd.

Nog tot ca. 1950 stak op de *Groentemarkt* aan het huis met bouwdatum
1667 een paraplu aan een regenschermwinkel uit. Het teken was in metaal
vervaardigd en met felle kleuren beschilderd.

De afbeelding van HEMELLICHAMEN kwam vroeger frekvent voor op
de uithangtekens. In sommige steden zoals Brugge is dat nog merkbaar.
Het succes der sterrenwichelaars en de voorspelling van de toekomst heeft
de bewondering van velen voor de zon, de maan en de sterren in de hand
gewerkt.

De zon kreeg als uithangteken bepaalde adjectieven toegevoegd of werd
wel eens als verkleinwoord gebruikt, wat de vertrouwelijkheid met de klan-
ten vermeerderde.

Hetzelfde kunnen we zeggen in verband met de maan, (de “Halve Maan”
behoorde misschien tot de heraldiek) en met de ster (“de Noordster”, de
“Morgenster”)...

Uithangborden waarop hemellichamen staan afgebeeld, zijn nu echter vrij
raar. Bij een bekend mosterdhandelaar op de *Groentemarkt* hangt de
“Halve Maan” op twee verschillende borden uit. Het eerste is een keurig
half maantje in de vorm van een gezicht in metaal uitgesneden. Het hangt
aan een sierlijk, smeedijzeren galgje waarop een mosterdplant is uitge-
beeld.

Het ander uithangteken bestaat uit een rechthoekige metalen plaat, boven
de deur vastgemaakt. Bovenaan dit bord waarop “Mostaard Fabriek” ge-
schreven staat, is een metalen half maantje merkbaar. Deze firma bestaat
sinds 1790 en nam dit symbool als handelsmerk.

Een bord “In ’t Zonneke” behoort tot de uithangtekenscollectie van 1913
van het *Museum voor Volkskunde*. Op deze omlijste plank staat de titel op
een banderol geschilderd. Daarboven is een zon als een mensengezicht met
een vlammenareool afgebeeld.

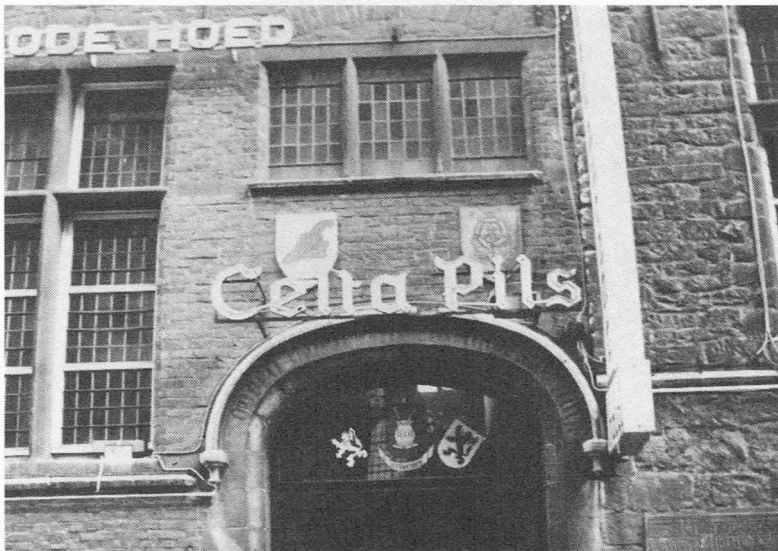
Tenslotte moeten er vroeger heel wat uithangborden in verband met de
ONTSPANNING hebben bestaan. Roken, drinken, spel en sport kunnen
daarbij vernoemd worden. Voor de arbeidersbevolking behoorde het
roken en drinken tot de enige ontspanningsmogelijkheden. De meer
bevoorrechte burgers bezochten clubs waar ze zich konden uitleven als
boog- of pistoolschutter, als roeier, fietser of als automobilist.

Nà 1918, met de invoering van de achturedag deed de vrijetijdsbesteding
eindelijk ook haar intrede in het arbeidersmilieu. Dat werd op de benaming
van herbergen tijdens het interbellum merkbaar.

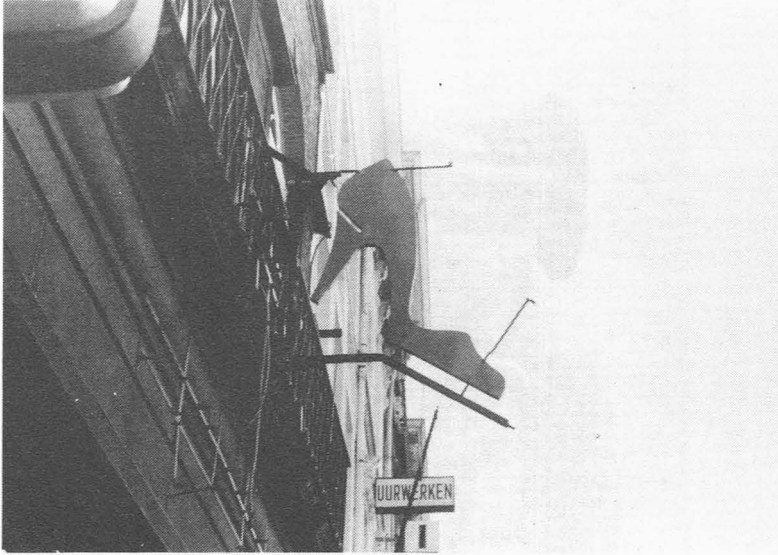
De “Pijprokende Man”, een glimlachende jonge roker, afgebeeld in gepo-
lychromeerd gips en behorend tot de collecties van het *Museum voor
Volkskunde*, is een 19de-eeuws exemplaar dat als uithangteken boven de
deur van een tabakswinkel heeft gehangen. In Nederland werden daartoe

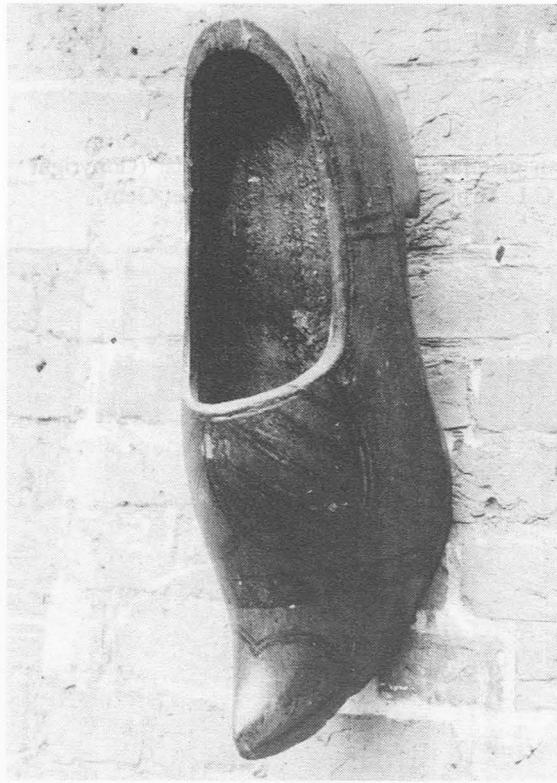
Man met jas, geknoopte das en muts. (Copyright A.C.L. Brussel) - Mus. v. Volkskunde, Gent.

De rode Hoed - Klein Turkije.

De blauwe Schoen - Lange Munt.

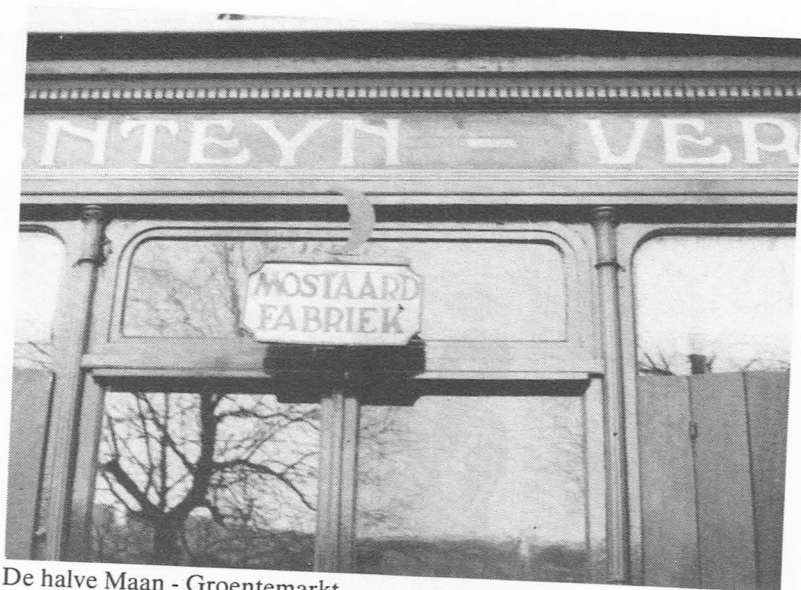
Klomp. (Copyright A.C.L. Brussel) - Mus. v. Volkskunde, Gent.

Onder één Paraplu. (Copyright A.C.L. Brussel) -
Mus. v. Volkskunde, Gent.

De halve Maan - Groentemarkt

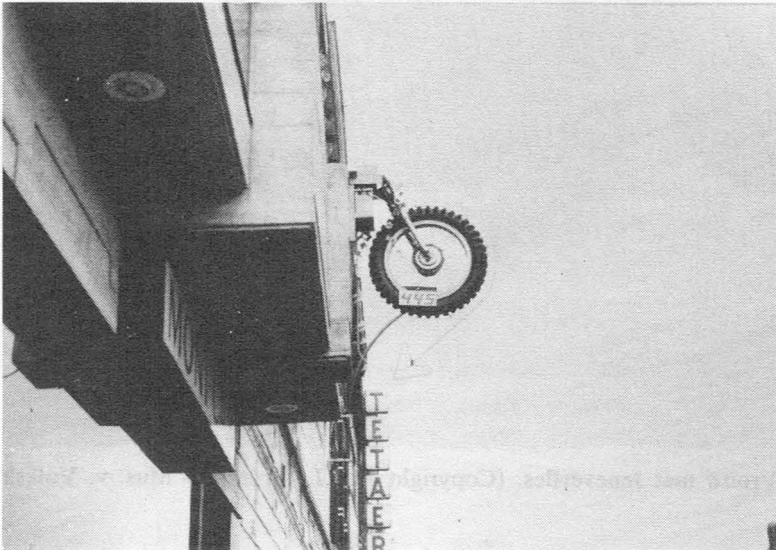
De halve Maan - Groentemarkt

In 't Zonneke. - Mus. v. Volkskunde, Gent.

Pijprokende man. (Copyright A.C.L. Brussel) -
Mus. v. Volkskunde, Gent.

Voorwiel van Motorfiets - Rooigemlaan.

Oude Vrouw met Jeneverfles. (Copyright A.C.L. Brussel) - Mus. v. Volkskunde, Gent.

wel eens een negertje met een pijp, een zgn. "Rokend Moortje" of een aapje afgebeeld.

Ook de "Oude Vrouw met Jeneverfles" lijkt een uithangteken boven een tabaks- en drankwinkel geweest te zijn. Het is een kenschetsend beeld uit het eind van de 19de eeuw. De vrouw schijnt met de rechterhand een snuifje tabak naar de neus te brengen. Onder de linkerarm draagt deze arbeidersvrouw duidelijk een jeneverkruikje. Ook dat beeld is eigendom van het Gents Museum voor Volkskunde.

Boven een motorfietswinkel op de *Rooigemlaan* hangt, sinds een tiental jaren, het voorwiel van een motorfiets met de voorvork aan de gevel vast. Duidelijker kan het niet. Misschien liet hij zich inspireren door de garagist uit Hawaï die, in 1973 de aandacht op zijn zaak trok door de voorste helft van een VW-kever boven zijn poort vast te maken.

Uithangtekens blijken dus te evolueren met de tijd.

NOTEN

(54) van Lennep, J. en Ter Gouw, J., op.cit., II, p. 213.

(55) idem, p. 214.

(56) idem, p. 220-221.

(57) van Lennep, J. en Ter Gouw, J., op.cit., II, p. 221.

(58) idem, p. 219-223.

Lode HOSTE
('t vervolgt)

DE ONTWIKKELING VAN DE BEVOLKING VAN GENT IN DE TWEEDE HELFT VAN DE NEGENTIENDE EEUW

In onze reserve stak nog één artikel van Michel Steels.

Wij publiceren het hieronder.

Spijtig genoeg is dit het laatste.

Door radio en televisie heeft het gesproken woord heel wat aan belang gewonnen voor de verspreiding van kennis en gedachten; toch blijft het geschreven woord zeer belangrijk. Voor personen die de leesteknik niet machtig zijn, is het leven in onze hedendaagse maatschappij haast onmogelijk. Was het leven in de negentiende eeuw heel wat eenvoudiger, toch was ook in de negentiende eeuw het leren lezen de eerste stap tot mogelijke verdere ontwikkeling.

De eerste volkstelling werd in België gehouden in 1846. Hierbij had A. Quetelet een belangrijke rol. A. Quetelet werd geboren te Gent in 1796 uit Franse ouders en behaalde het diploma van dokter in de wiskunde in 1819 aan de Gentse universiteit. In 1836 werd Quetelet hoogleraar in de wiskunde aan de militaire school; hij was ook bestendig secretaris van de Koninklijke Academie voor Letteren en Wetenschappen en vanaf 1841 Directeur van de centrale commissie voor statistiek. Quetelet wordt beschouwd als de vader van de statistische wetenschap. Hij overleed te Brussel in 1874. Aan de gevel van een huis op de Koornmarkt bevindt zich een herdenkingsplaat aan deze grote geleerde.

De volgende volkstellingen werden gehouden in 1856, 1866, 1880, 1890 en 1900. De verslagen van de volkstellingen bevatten een bron van gegevens, die naar ons oordeel veel te weinig worden gebruikt; ook voor de beoefenaars van lokale geschiedenis zijn deze verslagen zeer nuttig. Vanaf de telling van 1866 werd de ontwikkeling van de bevolking onderzocht (kunnen lezen en schrijven). Om de gegevens te kunnen interpreteren hebben we behoefte aan vergelijkingsmateriaal :

a) een eerste vergelijking wordt gemaakt tussen de gegevens van Gent, Oost-Vlaanderen en België

b) gezien Gent een stedelijk milieu is, menen we dat het wenselijk is de gegevens in verband met Gent ook te vergelijken met de gegevens van de overige grote steden (Brussel, Antwerpen en Luik).

Voor de eerste helft van de negentiende eeuw beschikken we slechts over schaarse gegevens. Toch lijkt het ons nuttig ze te vermelden.

In 1845 publiceerden de Gentse hoogleraren J. Mareska en J. Heyman hun studie "Enquête sur le travail et la condition physique et morale des ouvriers employés dans les manufactures de coton à Gand".

De studie van Mareska en Heyman mag beschouwd worden als een model

voor sociaal onderzoek. De proefgroep bevatte duizend werklieden en duizend werkvrouwen. In verband met de ontwikkeling van de Gentse textielarbeiders rond 1845 verstrekt de studie de volgende gegevens :

A. Mannen : op 1000 personen

- hebben geen onderwijs ontvangen 790
- hebben kunnen lezen en schrijven, maar hebben alles vergeten 61
- kunnen wat lezen en schrijven 101
- kunnen voldoende lezen, schrijven en rekenen 48

Samenvattend zijn er dus 85 ongeletterden op honderd.

B. Vrouwen : op 1000 personen konden slechts 88 wat lezen en schrijven. De auteurs besluiten "L'appréciation de ces données nous fait éprouver un sentiment pénible. Jamais l'ignorance des ouvriers ne nous a apparu si immense et aussi hideuse qu'aujourd'hui ! Il est vrai, jamais, avant cette époque, nous n'avions cherché à la constater d'une manière rigoureuse". (blz. 211).

Alhoewel het onderzoek van Mareska en Heyman slechts gaat over een deel van de bevolking, namelijk de katoenarbeiders, toch kunnen we ons een duidelijk beeld vormen van de ontwikkeling van de Gentse bevolking omstreeks 1845.

Een eigen onderzoek verstrekte ons hetzelfde beeld. Voor het schooljaar 1845-46 waren 701 gezinshoofden op 824 ongeletterd (waren niet in staat hun naam te schrijven); dit geeft 85 % ongeletterden (bron : register van inschrijving voor kosteloos onderwijs). Hier moeten we opmerken dat slechts behoeftige ouders recht hadden op kosteloos onderwijs voor hun kinderen, waardoor de proefgroep niet representatief is voor de Gentse bevolking (43 % van deze gezinshoofden genoten steun van het liefdadigheidsbureau). Maar tevens moeten we bemerken, dat uit de handtekening van de 15 %, die wel hun naam konden schrijven, blijkt, dat ongeveer de helft hun naam in werkelijkheid tekenden, waardoor we zeker mogen besluiten dat ongeveer 8 % van de gezinshoofden konden schrijven.

Was de ontwikkeling van de Gentse arbeidersbevolking zeer laag - verder zullen we zien, dat de toestand te Gent geen uitzondering vormde -, toch moeten we nog de bemerking maken, dat in de wijken extra-muros en in het bijzonder de wijken Meulestede en St.-Pieters-Aalst de ontwikkeling van de bevolking nog lager was en dit door de afwezigheid van scholen en door de slechte verbindingswegen met de stad.

De toestand te Gent rond 1840 was echter geen uitzondering. Het ontwikkelingspeil van de textielarbeiders was elders even laag, en dit zo wel in ons land als in andere landen. (cf. Dr. I. Brugmans : De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw 1813-1870, Aula-reeks Nr. 13).

Wat leren ons nu de uitslagen van de volkstellingen in verband met de ontwikkeling van de bevolking van Gent ?

TABEL I. Percent ongeletterden te Gent.

Jaartal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1866	53,9	58,0	56,1
1880	39,7	44,8	42,5
1890	35,1	41,2	38,6
1900	29,8	33,9	32,0
1910	23,6	26,0	24,9

Het totaal percent is niet het gemiddelde van de beide deelpercenten, omdat het aantal vrouwen groter is dan het aantal mannen. In deze tabel werden de kinderen medegetekend, waarvan minimum de helft noch kan lezen noch schrijven.

We stellen vast, dat het ten honderd ongeletterde vrouwen groter is dan het ten honderd ongeletterde mannen. Dit verschijnsel wordt in gans het land vastgesteld en is te verklaren onder meer door het feit, dat minder belang werd gehecht aan het onderwijs van de vrouw. Een kentekend bewijs hiervoor is wel, dat de eerste onderwijswet van 1842 niets voorziet voor het onderwijs van de vrouw. De artikels in verband met de verplichte vakken vermelden noch voor de gewone lagere scholen noch voor de lagere hoofdscholen vrouwelijke handwerken; men denkt evenmin aan de oprichting van normaalscholen voor onderwijzeressen. Tijdens de bespreking van de wet merkt Rogier op 29 augustus op "le projet de loi ne renferme aucune stipulation relativement à l'instruction des filles pauvres". Op 30 augustus verklaart Rogier: "J'ai simplement fait remarquer qu'il y aurait une lacune dans le projet relativement aux écoles des filles, et je crois qu'il n'est pas du tout indifférent pour le pays que les filles du peuple sachent lire, écrire, calculer et coudre".

Om de lezer niet te overladen met getallen, worden in de volgende tabellen enkel de percenten van de gehele bevolking gegeven. Voor de periode 1866-1910 waren er te Gent gemiddeld 4,4 % ongeletterde vrouwen meer dan ongeletterde mannen, voor de provincie Oost-Vlaanderen bedroeg dit verschil 2,4 % en voor gans het land 4,6 %. Het kleiner verschil in Oost-Vlaanderen is toe te schrijven aan het reeds groot percent ongeletterde mannen.

TABEL II. Percent ongeletterden

Jaartal	Gent	Oost-Vlaanderen	België
1866	56,1	60,1	52,7
1880	42,5	48,3	42,2
1890	38,6	45,2	37,5
1900	32,0	39,4	31,9
1910	24,9	31,0	25,2

Deze tabel laat ons toe de volgende vaststellingen te maken :

a) in 1866 kan meer dan de helft van de bevolking van het land noch lezen noch schrijven.

b) het percent ongeletterden is in Oost-Vlaanderen aanzienlijk groter dan het percent voor Gent en voor het land. Oost-Vlaanderen was trouwens de provincie met het grootst percent ongeletterden. Voor de periode 1866-1910 was het gemiddeld verschil tussen Oost-Vlaanderen en het land 6,9 %; tussen Oost-Vlaanderen en Gent is het gemiddeld verschil 6 %.

c) De vergelijking Gent-België vertoont slechts geringe verschillen. Vanaf 1880 zijn deze verschillen zeker niet significant meer.

d) Tenslotte stellen we voor de periode 1866-1910 een sterke daling vast van het percent ongeletterden : voor Gent bedraagt deze daling 55,6 %, voor België 52 % en voor Oost-Vlaanderen slechts 48,4 %.

Bij deze en ook bij de volgende tabellen moeten we nog opmerken, dat de percenten voor Oost-Vlaanderen gevoelig ten gunste werden beïnvloed door Gent. Zo bedraagt het percent ongeletterden voor 1866 voor Oost-Vlaanderen min Gent 60,7 % in plaats van 60,1 %.

Men zou de bemerking kunnen maken, dat het percent ongeletterden te Gent gunstig beïnvloed wordt, omdat Gent de zetel is van het bisdom en van het provinciaal bestuur en een universiteit bezit. De invloed hiervan is echter zeer gering. In 1866 telde Gent 115.354 inwoners; in 1866 zou de groep intellectuelen, die door hun functie in Gent verblijven 1153 personen moeten tellen, opdat het gemiddeld aantal ongeletterden met een percent zou dalen. Dit was echter geenszins het geval.

TABEL III. Percent ongeletterden

Jaartal	Gent	Brussel	Antwerpen	Luik	België
1866	56,1	41,9	38,9	42,5	52,7
1880	42,5	34,5	35,3	33,8	42,2
1890	38,6	30,0	33,1	27,1	37,5
1900	32,0	24,3	26,8	22,5	31,9
1910	24,9	18,2	20,3	15,2	25,2

Uit deze tabel kunnen we afleiden :

a) het percent ongeletterden ligt in de steden Brussel, Antwerpen en Luik veel lager dan het percent voor het land. Heeft in 1866 de stad Antwerpen nog het gunstigste percent, Luik heeft het kleinste percent ongeletterden vanaf 1880 : gemiddeld 10 % lager dan het percent voor gans het land.

b) tegenover de drie andere steden verkeert Gent in een nadelige positie.

c) in absolute cijfers is de daling van het percent ongeletterden voor de periode 1866-1910 voor

Gent 31,2 %   Antwerpen 18,6 %   België 27,5 %
 Brussel 23,7 %   Luik 27,3 %

Met de tijd worden de verschillen kleiner.

In het raam van deze bijdrage is het onmogelijk de oorzaken van de grote verschillen op te sporen. Toch menen we het volgende te mogen opmerken : de vier steden hebben elk hun eigen karakter. Gent : textielstad, Luik : stad van de metaalnijverheid, Brussel : administratief centrum, Antwerpen : haven en handelsstad. Gent is in de negentiende eeuw "de" stad van het proletariaat; vandaar ook het groter aantal ongeletterden. In de metaalnijverheid waren en zijn de lonen merkbaar hoger dan in de textielnijverheid; bovendien is Luik de enige Waalse stad en in Wallonië was het aantal ongeletterden lager dan in Vlaanderen : hier ligt reeds een gedeeltelijke verklaring van de verschillen.

Met de volkstelling van 1880 wordt de bevolking ingedeeld in leeftijdsgroepen. De drie groepen zijn :

- a) ouder dan 55 jaar Groep A
- b) tussen 14 en 55 jaar Groep B
- c) tot 14 jaar Groep C

We beschouwen de leeftijdsgroepen A en B en het totaal van de beide groepen.

TABEL IV. Percent ongeletterden

Jaartal	Groep A			Groep B			Totaal A+B		
	Gent	O.-VI.	Belg.	Gent	O.-VI.	Belg.	Gent	O.-VI.	Belg.
1880	51,1	54,1	49,4	31,1	35,4	27,7	35,0	40,9	32,2
1890	51,0	55,1	47,7	24,2	29,8	21,6	29,5	35,6	26,8
1900	45,2	49,7	40,7	16,0	21,1	14,4	21,7	27,1	19,5
1910	35,7	40,7	31,0	12,0	13,6	9,3	16,4	19,1	13,4

Tabel IV geeft ons een meer gestructureerd beeld van de ontwikkeling van de bevolking. De hoofdconclusies van tabel II worden bevestigd, maar we stellen toch vast, dat het percent volwassen ongeletterden te Gent hoger ligt dan de percenten voor het ganse land. De lichte wijziging van het beeld wordt veroorzaakt door een verschil in de leeftijdspiramiden van Gent, Oost-Vlaanderen en België. De volgende tabel toont ons dit duidelijk.

TABEL V. Verdeling van de bevolking in 1900 in drie groepen

	Groep A	Groep B	Groep C	Totaal
Gent	13,7 %	58,7 %	27,4 %	99,8 %
Oost-Vlaanderen	14,6 %	51,6 %	33,6 %	99,8 %
België	13,4 %	54,8 %	31,7 %	99,9 %
Antwerpen	9,4 %	59,9 %	30,6 %	99,9 %
Brussel	12,4 %	63,5 %	23,9 %	99,8 %
Luik	12,7 %	61,3 %	25,9 %	99,9 %

Zo het absoluut aantal geboorten per jaar te Gent steeg tot 1890 - dit door vermeerdering van de bevolking-, dan daalde het aantal geboorten per duizend inwoners te Gent vanaf 1860. Hierdoor stellen we merkbare verschillen vast in de bevolkingsstructuur in 1900.

TABEL VI. Percent ongeletterden in 1900

	Groep A	Groep B	Totaal A+B
Gent	45,2 %	16,0 %	21,7 %
Brussel	29,9 %	11,8 %	14,8 %
Antwerpen	28,7 %	11,2 %	15,0 %
Luik	30,7 %	9,2 %	13,0 %
België	40,7 %	14,4 %	19,5 %

Uit de tabellen IV en VI kunnen we afleiden :

- a) zowel voor groep A als voor groep B ligt het percent ongeletterden voor Gent merkbaar lager dan de percenten voor Oost-Vlaanderen
- b) de vergelijking Gent-België is nadelig voor Gent
- c) de vergelijking tussen de vier grote steden van ons land toont aan, dat de stad Luik het kleinst percent ongeletterden telt - dit is ook zo voor de jaren 1890 en 1910. De percenten voor Brussel en Antwerpen zijn evenwaardig, terwijl Gent gemiddeld zeven volwassen ongeletterden op honderd volwassenen meer telt dan de drie andere grote steden. Hoe zo een significant verschil te verklaren ? De vier steden hadden in de tweede helft van de negentiende eeuw een liberaal bestuur, zodat de politieke factor geen oorzaak van het verschil kan zijn. We zijn van oordeel, dat economische en sociale factoren de redenen zijn voor het groter percent ongeletterden te Gent. De volkstellingen zijn een eerste bron voor de studie van de evolutie van het percent ongeletterden. Een tweede reeks gegevens wordt ons verstrekt door de verslagen in verband met de lotelingen. Deze gegevens hebben betrekking op de twintigjarigen van de mannelijke bevolking.

Daaruit kunnen we de volgende besluiten afleiden :

1. Voor de periode 1843 tot 1909 daalt het percent ongeletterde lotelingen

te Gent : van 41,38 % tot 6,49 %
 in Oost-Vlaanderen : van 51,32 % tot 10,75 %
 in België : van 43,61 % tot 7,03 %

2. Het percent ongeletterde lotelingen voor Gent ligt gevoelig lager dan dit percent voor de provincie Oost-Vlaanderen. In deze provincie ligt dit percent gedurende de ganse periode heel wat hoger dan het percent voor ons land.
3. In 1881 is er slechts een gering verschil tussen de drie percenten : Gent : 16,66 %, België : 15,98 %, Oost-Vlaanderen : 17,35 %. Daarna worden de verschillen weer groter.
4. Tijdens twee periodes - namelijk 1851 tot 1857 en 1881 tot 1890 - ligt het percent ongeletterde lotelingen te Gent boven het percent van het land. Ook in 1896 ligt het Gents percent iets hoger (12,83 % tegen 11,41 %).
5. We kunnen moeilijk het klein percent (6,11 %) in 1893 voor Gent verklaren. Voor 1892 bedroeg het percent 10,96 %, voor 1894 12,32 %.

In 1885 telde men 10,5 % analphabeten onder de recruten in Nederland (Winkler Prins, deel II blz. II). Volgens Tournay was dit percent in 1885 voor Zweden 0,2 %, voor Zwitserland en het Duitse Keizerrijk 0,6 %, voor Frankrijk 7,4 %, voor Oostenrijk 30,8 % en voor Rusland 60,8 %. (Sénat. Compte rendu analytique, 13.6.1899, blz. 109). De strijd tegen het analphabetisme kende dus in België een merkbare achterstand tegenover de andere Westeuropese landen.

Vanaf 1892 beschikken we over een derde bron van gegevens : het percent mannen en vrouwen, die bij hun huwelijk de huwelijksakte niet kunnen ondertekenen (gepubliceerd in de Jaarverslagen van de stad Gent).

Percent personen, die niet hun naam kunnen schrijven bij hun huwelijk

Jaartal	Mannen	Vrouwen
1892	10 %	22 %
1893	8 %	19 %
1894	9 %	18 %
1895	8 %	18 %
1896	7 %	16 %
1897	7,5 %	15,5 %
1898	7,4 %	14,0 %
1899	7,4 %	14,3 %
1900	6,56 %	12,74 %
1901	6,21 %	12,09 %
1902	5,10 %	11,76 %

Deze tabel toont ons weer een merkbaar verschil aan tussen de ontwikkeling van de mannen en de vrouwen, alsmede een daling van het aantal "ongeletterden" van 1892 tot 1902. We mogen bijna zeker zeggen, dat de personen, die hun naam niet kunnen "schrijven" of "tekenen", niet kunnen lezen; we mogen echter niet besluiten, dat al de anderen wel kunnen schrijven en lezen.

In het raam van dit artikel is het onmogelijk de factoren - nationale en lokale, politieke, economische en sociale -, die de evolutie van het percent ongeletterden hebben beïnvloed, te onderzoeken. Het hoofddoel van dit artikel was ons een beeld te vormen van de evolutie van het analphabetisme te Gent. Het is duidelijk, dat de daling van het analphabetisme invloed heeft op de veranderingen in de maatschappij : van gesloten en statische maatschappij tot een meer open en dynamische.

Te Gent daalde het percent ongeletterde volwassenen van 35 % in 1880 tot 16,4 % in 1910. Dit percent lag gemiddeld 2,7 % hoger dan het percent voor het ganse land, maar gemiddeld 5 % lager dan het percent voor de provincie Oost-Vlaanderen. Een vergelijking met de drie grote steden van België toont aan, dat het percent ongeletterden te Gent heel wat hoger lag dan in de drie andere grote steden.

De wet op de leerplicht werd in België gestemd in 1914, maar kon eerst in 1919 in voege treden door de oorlog 1914-1918. In Nederland was de wet op de leerplicht reeds gesteld in 1900. Duitsland kende de schoolplicht vanaf 1879, Frankrijk vanaf 1882. Met de leerplicht - in sommige landen schoolplicht - kwam een einde aan het analphabetisme.

M. STEELS

Wij maken van deze gelegenheid gebruik om Mevrouw Steels van harte te danken voor de talrijke giften die zij gedaan heeft aan onze Kring en die zich nu in het Documentatiecentrum bevinden.

DE GESCHIEDENIS VAN DE VYT-BORLUUT-FUNDATIE EN HET LAM GODS (Vervolg)

1825. J. Lorent restaureerde het paneel met O.-L.-Vrouw. Om de zichtbare barsten tussen de panelen te laten verdwijnen herschilderde hij volledig de blauwe mantel. Voor dit barbaarse werk ontvangt hij 10 gulden. Lorent vermeldde dat hij er 10 dagen aan gewerkt had, terwijl de Bast opmerkt dat de restauratie maar 8 dagen duurde (noot 6b).

1825-1850. Aubert maakte een gravure in een romantische evocatie die de uitvinding van het schilderen in olieverf door Jan van Eyck, aangemoedigd door zijn zuster, voorstelt (274).

1826. Tijdens de zomer wordt er een barst in het aanbiddingspaneel vastgesteld. Op 16 november gaat men dan ook over tot een onderzoek van de centrale taferelen om te kunnen overgaan tot een restauratie (noot 6b).

1828, april 28 - juni 23. J. Lorent herstelde de panelen van God-de-Almachtige (12 gulden), St.-Jan Baptist (15 gulden) en de Aanbidding van het Lam (18 gulden), daarna werden ze terug in de Vytkapel opgesteld (275). Hetzelfde jaar plaatste men op de hoek van de Vogelmarkt en Koestraat bovenaan in de nissen van het nieuwe huis borstbeelden van Hubert en Jan van Eyck, die gekopieërd werden naar deze op het gestolen paneel. Door het zicht op het Lam Gods - dat men identificeerde met een zicht op de Korte Dagsteeg te Gent - meende men dat de gebroeders van Eyck aldaar verbleven hadden. Het uitzicht van de middeleeuwse woning zal hier ook wel een belangrijke rol gespeeld hebben.

1829. De Gentse verzamelaar Prof. Dr. Jan Van Rotterdam bezat een maniéristische Aanbidding der wijzen (ca. 1500), die hij toeschreef aan van Eyck (zonder voornaam). Langs de rechterzijde bovenaan herkent hij de portretten van de gebroeders van Eyck, zoals deze gegraveerd afgebeeld zijn bij Von Sandaert (Hubert : 1ste ruitser Rechtvaardige Rechters; Jan : vrije interpretatie van het portret van kan. Van der Paele, Brugge, Groeninge) (276). In die periode aanvaardde men dat Joris Van der Paele's (noot 195) portret op het Brugse altaar (Brugge, Groeninge) een zelfportret van Jan was (cfr. Von Sandaert). Uit deze tijd dateren waarschijnlijk ook de tal van vervalsingen, die duidelijk teruggaan op het portret van de geestelijke.

De panelen van het Lam Gods te Gent werden terug in de Vytkapel geplaatst. De Gentse schilder Pieter François de Noter maakte een "Zicht op

de Vyt-kapel" (Amsterdam, Rijksmuseum) en "Het bezoek van Albrecht Dürer aan het Lam Gods" (Enschede, Museum Twenthe) (277).

1830. Inlichtingen in verband met de conservatie van de Berlijnse panelen (278).

1830-1840. Voor de gewelfschilderingen van de van Eyck-loggia in de Alte Pinakothek te München maakte P. von Cornelius ontwerpen met als voorstelling : Hubert vindt de olieverf uit, Hubert leert Jan en Isabelle schilderen, de gebroeders stellen het ontwerp van het Lam Gods voor aan Filips de Goede (cfr. van Mander 1604); Antonello da Massino in het atelier van Jan van Eyck; en op het boogveld van een muur was een vrije interpretatie van het Lam Godsretabel weergegeven. In het middenmedaillon van de koepel knielen de gebroeders van Eyck voor een vredesengel (279).

ca. 1830-1844. Op een porseleinen theepot in het Brussels Broodhuis zien we in de medaillons langs beide zijden het portret van Hubert en Jan, die teruggaan op deze van het gestolen paneel. Deze schilderingen werden gemaakt door Henri Faber in het atelier van Frederin Théodore Faber (280).

1832. Door de viering van de 400ste verjaring van de voltooiing van het retabel neemt de Staat contact op met het bisdom om de panelen van Adam en Eva te verwerven, wat geweigerd werd.

1835. De Belgische regering vraagt aan bisschop Van De Velde om de Adam- en Evapanelen te verkopen, doch deze weigerde.

1838. Florent van Ertborn, de schenker van tal van werken aan het Antwerps Museum, dacht in vergelijking met de vermeende portretten op het Lam Gods, dat een portret dat later gehouden werd voor een zelfportret van Quinten Metsys, van een man met een tulband, een zelfportret was van Jan en liet het daarom lithograferen (noot 254).

1838, mei 24. Op een Aanbidding der wijzen, waarop twee figuren door een venster kijken meende men de zelfportretten van Hubert en Jan te mogen herkennen en dit in vergelijking met deze van het Lam Gods. Identificeringen van zelfportretten in die periode waren schering en inslag. Spijtig genoeg hebben deze beschrijvingen nog steeds een duidelijke invloed op de hedendaagse literatuur. Op een veiling Christie's te Londen werd zelfs op 7 april 1873 een H. Familie geveild als een werk van Hubert, waarop hij Jan in de figuur van St.-Jozef zou afgebeeld hebben, wat iconografisch onmogelijk is. Dat er een grote belangstelling was voor de zelfportretten der

gebroeders zien we alleen reeds aan de heruitgegeven gravuren met als voorstelling Hubert en Jan van Eyck, o.a. deze van Fisher (cfr. 1572) waarbij de voornamen verwisseld werden (281), of nieuwe kopieën gemaakt naar bekende voorstellingen (282).

1841-1842. Dhanens (noot 205) meent dat het baldakijn boven het retabel als voorbeeld gebruikt werd voor dat boven het monument van Goethals in de St.-Baafskathedraal te Gent. In de heruitgave van Vasari's *Vitae* door L. Leclanché in 1841-2 (X, tegen 341) is Jan afgebeeld als een kaalhoofdige man in profiel.

1843, maart 2 - mei 22. De Koninklijke Commissie voor Monumenten conserveert de Gentse panelen. Op 2 maart stuurt zij een brief naar de kerkfabriek, die bekrachtigd wordt door de Commissie aan de Minister van Justitie op 22 mei voor het verwerven van de panelen van Adam en Eva (noot 6b).

1844. Gelithografeerde kopieën van de vermeende zelfportretten op het gestolen paneel vinden we in : A. Van Hasselt, Hubert et Jean van Eyck, in : *Les Belges Illustrés*, II, Brussel 1844 tegen blz. 184 door Henri Hendrickx (noot 35). Langs de andere zijde zien we een zicht op het atelier van Hubert en Jan van Eyck dat waarschijnlijk ontworpen werd door Hendrickx en gegraveerd door Lacoste. In de reeks medailles "Histoire populaire et métallique des Grands Hommes de la Belgique, collection de médailles représentant leurs portraits, exécutées d'après les monuments les plus authentiques et enrichies d'instructions historiques sur leur vie, leur caractère, leurs actions; gravées et éditées par Ad. Jouvenel, graveur en médailles du roi" vermeld in "La Renaissance" VI, 1844-5, blz. 94-5 greep men voor de voorstelling terug naar de zgn. zelfportretten op het Lam Gods (283). De geboortedatum die hier vermeld wordt van Jan van Eyck 1396 klinkt echter niet zo onwaarschijnlijk. Mogelijks gaat deze terug op een monografie (vb. de onvolledige monografie der familie van Eyck door Marius Voet (cfr. 18de e. voor 1739 daar Foppens hem vermeldt)).

1845, december 14. De gebroeders De Paepe kregen van de kerkfabriek de toestemming om een kopie te maken van de centrale panelen van het Lam Gods. Mogelijks verplaatste men de panelen voor de uitvoering (noot 6b). De verdere lotgevallen van deze kopie zijn ons niet bekend. Mogelijks werd deze kopie nooit uitgevoerd.

1846. Ter gelegenheid van de Brugse feesten werd het beeld van Simon Stevin door Leopold I ingehuldigd. Tijdens het muziektfestival werd op de Brugse markt tegenover de Vlamingstraat op een sokkel onder een boog-

veld Hubert, Jan en Isabella van Eyck uitgebeeld (284). Voor deze gelegenheid werd een gedenkplaat in vorm van een gekleurde lithografie uitgegeven waar in het midden Simon Stevens is afgebeeld omringd door 6 kunstenaars in medaillons. Bovenaan is Hubert en Jan afgebeeld (noot 254). Een gelijkaardige lithografie, nl. 5 medaillons met daarin beroemde Vlaamse schilders omringd door guirlandes, banderollen en schilders-attributen gegraveerd door J.B. Lammens, werd in de loop der 19de eeuw uitgegeven door het Willemsfonds. Voor de afbeeldingen van de gebroeders greep men terug naar deze op het Lam Gods (noot 254).

NOTEN

274. Gent, Rijksuniversiteit, bibliotheek, G. 12107/02 nr. 54.
275. A. *Goetghebuer*, noot 253c; C. *Ruelens*, noot 30b; G. *Van Den Gheyn*, Le retable de l'Agneau Mystique une fois de plus en péril, in : Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand, 1936, blz. 27.
276. J. *Van Rotterdam*, Production remarquable des frères van Eyck du cabinet de M. le Professeur van Rotterdam, in : Messenger des sciences et des arts, 1829-1830, blz. 1-4, ill. litho Ch. Onghena.
277. B.G. *Lane*, Jan van Eyck, Das Gesamtwerk, in : Die grossen Meister der Malerei, 1980, blz. 9; E. *Dhanens*, noot 35.
278. J. *Schopenhauer*, Jan van Eyck und seine Nachfolger, in : Sammtliche... Schriften, dl. IV, Leipzig 1830, blz. 64-73.
279. München, Staatliche Graphische Sammlung, inv. nr. 857.
280. J. *Helbig*, La Céramique Bruxelloise, Brussel 1946, blz. 22, ill. 34.
281. Gent, Rijksuniversiteit, Bibliotheek, G. 12107/0-2, nrs. 1,2.
282. O. *Delepierre*, Galerie d'artistes brugeois ou biographie concise des peintres, sculpteurs et graveurs célèbres de Bruges, ornée de portraits par P. de Vlamynck, Brugge 1840.
283. L. *Forrer*, Biographical dictionary of medallists, New-York, reprint in 1970, III, 89 (de van Eyck-medaille niet vermeld).
284. G. *Michiels*, Uit de wereld der Brugse mensen, Brugge 1978, blz. 415-416.

Rudy VAN ELSLANDE
('t Vervolgt)

PUZZEL 1987

Wij moeten ons neerleggen bij de feiten : het was weer een moeilijke puzzel. Dat blijkt duidelijk uit de 5 binnengekomen antwoorden, waarvan slechts één volledig correct was.

Het staat nu wel vast dat in de maanden november en december in vele huiskamers in Gent en omgeving, veel gesakkerd en - wie weet - misschien wel gevloekt werd. Maar, u wist het wellicht, veel quizmasters zijn mensen met een beetje sadistische tendensen. Wij kunnen enkel hopen dat slape-loze nachten en gezinsdrama's vermeden werden.

Anderzijds was het toch wel mogelijk (mits veel zweet, we geven het toe) de juiste oplossing te vinden. Daarvan getuigt het correct antwoord dat wij ontvingen een week na het verschijnen van ons november-nummer. En wie leverde deze merkwaardige prestatie ? Wel, het lag zo een beetje voor de hand en de "habitués" van onze puzzelkroniek zullen niet al te zeer verwonderd zijn te vernemen dat onze Superprijs gaat naar Mevr. **Diane Sarteel** die goed op weg is om ooit nog opgenomen te worden in het "Guinness-book".

De 4 andere inzenders wisten dat ze het niet helemaal goed hadden, maar we vinden het toch bijzonder sympathiek dat ze ons de gedeeltelijke oplossing doorstuurden, samen met hun commentaar, vermoedens, bedenkingen, twijfels.

De Heer **Jacques De Vriendt** heeft, buiten de 2 gezochte kunstenaars, ook 11 van de 13 te zoeken namen gevonden.

In verband met vraag nr. 4 schrijft hij : "Wij losten dit probleem niet op, omdat het ofwel totaal dubbelzinnig is opgevat, in alle geval geschiedkundig te veel onjuistheden bevat om er tijd aan te besteden. *Lijfeigenen* veronderstelt het tijdperk der middeleeuwen, terwijl Sint-Niklaas maar *stad* werd door een decreet van Napoleon in 1804, daarvóór was het maar een dorp (parochie) van het Land van Waas. Een *cijnsplichtige* heeft maar als verplichting een zekere cijns te betalen, maar wordt nooit in dienst gesteld van de instelling die cijns ontvangt. *Gevolmachtigde beheerder* is een titel die maar bestond vanaf de negentiende eeuw. Sint-Niklaas is *nooit "gesticht"* geweest. Het dorp kreeg alleen bepaalde rechten en vrijheden door een Keure van 1241 door Gravin Johanna van Constantinopel en haar echtgenoot Thomas de Savoie.

De Heer **Richard Caese** heeft 10 van de 13 namen gevonden, maar is er niet in geslaagd de beide Gentse kunstenaars voor zijn oog te laten verschijnen. Hij laat het daarvoor aan zijn hart niet komen, want hij schrijft : "Ik in ieder geval als rasechte strop, heb er opnieuw een en ander bijgeleerd. De

eindstreep heb ik dus niet kunnen halen, maar niet getreurd, volgende maal hoop ik het beter te zullen doen.”

Mevr. **Denise Baete** heeft niet alleen de 2 kunstenaars gevonden, maar tevens 12 van de 13 te zoeken namen. Dat is geen kleine prestatie. De struikelblok was die verdomde vraag nr. 4. (Dat was inderdaad het moeilijkste en het venijnigste dat er tussenzat).

Zij schrijft ons : “De tijd laat me geen respijt meer nog langer te wachten met het indienen van de, helaas niet voltooide, aartsmoeilijke Puzzel 1987. De twee te vormen namen van bekende Gentse kunstenaars vond ik vanaf het eerste uur. Ultramontaanse dagbladen, activisten en voetballisten echter bezorgden me ware nachtmerries en met de man van Sint-Niklaas lag ik voorwaar hele nachten wakker. Het is trouwens ook hij die me doet falen in mijn opzet.

Enkele beschouwingen na gestaakte en vermoeiende opzoeken :

Bezocht het Documentatiecentrum van onze Kring : De Potter was echter in uitleen; (dit i.v.m. vraag nr. 4). De Stadsbibliotheek : gezochte delen niet beschikbaar. In arren moede mijn familielid Rijksarchivaris van Brugge zijn hulp ingeroepen. Daar ontbrak helaas de gepaste documentatie. Geen probleem ! Hij schakelde meteen een tweede Rijksarchivaris in. Hun mening : tegenstrijdige gegevens en anachronismen. Ik kreeg de vriendelijke raad volgende werken te raadplegen :

Frans BLOCKMANS over het Gents Patriciaat;

André STOOP over de Middeleeuwen;

Deel 54 uit de Annalen van het Land van Waas van 1946 over “Ontstaan van de Stad Sint-Niklaas” door G. De Wilde.

Boeken helaas niet vóór januari '88 beschikbaar in de Stadsbibliotheek.

Wat die Annalen betrof, slechts vanaf 1973 mogelijks ter inzage in het Archief van het Geraard de Duivelsteen. Tijd ontbrak me andere archieven te gaan raadplegen.

Ik ben zo vrij nog volgende opmerking te maken. Om tot een volmaakte combinatie te komen in verband met de essentiële vraag van de puzzel, nl. de twee bedoelde namen samenstellen, was ik verplicht de naam Chaves d'Aguilar met “d” afkappingsteken te gebruiken.

Mag ik er u op wijzen dat in de Spaanse taal dit teken niet bestaat ? Correct is dus Chaves de Aguilar (kan ook *de el* zijn wat dan *del* Aguilar wordt) hetgeen ik niet kan adopteren gezien de lettercode. Tenzij ik ergens schromelijk gekemeld heb. Ik ben benieuwd.”

Het laatste antwoord bereikte ons op de valreep, enkele uren vóór het verstrijken van de faditieke termijn. Het kwam van de Heer **Piet Cassiman** die er volgens zijn zeggen “hard op gezocht heeft en de hoofdvraag eenvoudiger vond dan de deelvragen.” Buiten de 2 kunstenaars is hij er toch in

geslaagd 10 van de 13 te zoeken namen te vinden.

Aan al deze inzenders onze felicitaties voor de niet geringe geleverde inspanningen.

En nu, de lang verwachte oplossing.

De 2 te vinden kunstenaars waren LUCAS DE HEERE en JULES DE BRUYCKER.

De te vinden namen waren :

1. Wie anders dan Victor Horta voldeed aan deze beschrijving ?
2. Deze lustige zangers noemen zichzelf CANTATE.
3. Deze farceur die nog altijd kwaad bloed zet bij historici was Theodoor Schellinck.
4. Deze man die wel eens voor St.-Niklaas speelde noemt Dirk Champenois.
5. Deze Gentenaar die deel uitmaakte van een regering die niet leed aan vallende ziekte was Gerard Cooreman.
6. De opdrachtgever van deze stichting was Joos Vyt.
7. Onze man die kon rijmen en dichten was... Richard De Cneudt.
8. Deze voetballer noemde niet Victor, maar Freddy Chaves d'Aguilar.
9. "Schoonmoeder" was niet juist als antwoord, maar wel origineel; de naam die wij zochten was "Le Constitutionnel des Flandres".
10. Om alles te zingen wat Ignace De Sutter gecomponeerd heeft moet men wel een straffe "Adem" hebben.
11. Deze Germanist noemde Herman Uyttersprot.
12. Deze schilder droeg de naam Gerard Horenbout.
13. De man die heel zijn leven lang met letters is blijven spelen was Hendrik Van den Keere.

Eh voilà ! dat was het dan. In de hoop - en ook wel een beetje de overtuiging - dat vele van onze lezers weer iets bijgeleerd zullen hebben over hun geliefd GENT.

GENTSE REVOLUTIONNAIRE FIGUREN

Naar aanleiding van het artikel "Republiek en symboliek" mocht ik van de Heer Fernand Leleux, dokter in de geschiedenis aan de universiteit van Besançon een brief ontvangen waarin hij schreef zeer geïnteresseerd het artikel gelezen te hebben, maar wat leuker was, hij stuurde mij een door hem zelf geschreven boekje van 36 blz. met als titel : "Figures révolutionnaires gantoises". De heer Leleux was in 1946 Vice-Consul van Frankrijk te Gent (op het Arteveldeplein) en is zich daardoor aan onze gemeenschappelijke geschiedenis en in het bijzonder aan deze van Gent gaan interesseren. Hij is de auteur van verscheidene werken waarvan de meesten zich in de universiteitsbibliotheek bevinden.

- LIÉVIN BAUWENS, Spéculateur. uittreksel uit La Revue belge de philologie et d'Histoire, 1971, U5465.
- LIÉVIN BAUWENS, (2 ex.) uittreksel uit La Biographie nationale flamande, uitgegeven te Tongeren.
- JEANNE-THÉRÈSE VAN PETEGEM, MÈRE DE LIÉVIN BAUWENS. Les Cahiers de la Biloque, mei-juni 1977.
- LES DERNIERS JOURS DE LIÉVIN BAUWENS. Les Cahiers de la Biloque april-mei 1964, U5466.
- LA LÉGION D'HONNEUR DE LIÉVIN BAUWENS. La Cohorte. Bulletin de la Société d'Entraide des Membres de l'Ordre national de la Légion d'Honneur, april 1972.
- A L'AUBE DU CAPITALISME ET DE LA RÉVOLUTION INDUSTRIELLE. LA STRATÉGIE DE LIÉVIN BAUWENS. Revue Industrielle. sept. 1965.
- CHARLES VAN HULTHEM. GELETTERDE EN GROOTMOEDIGE POLITIEKER. Teksten en Documenten. 1964, U5467.
- C.J.M. LAMBRECHTS. Uittreksel uit Limburg 1971.
- UN OFFICIER MUNICIPAL RÉVOLUTIONNAIRE À BRUXELLES. CHARLES LAMBRECHTS. Bulletin van het Gemeentekrediet van België, juli 1973.
- LIÉVIN BAUWENS, MAIRE DE GAND, Uittreksel uit bulletin van het Gemeentekrediet van België. 1963, G.24074(1) (kan enkel ter plaatse in de bibl. geraadpleegd worden.)

Binnen enkele weken verschijnt van hem een boek over de Brusselse revolutionair Charles Lambrechts. Toen ik hem vroeg "FIGURES REVOLUTIONNAIRES GANTOISES" te mogen vertalen schreef hij : "Il va de soi que j'en autorise la traduction dans la revue bi-mestrielle "Ghendtsche Tydinghen". Dr. Leleux heeft zich ten andere geabonneerd op ons tijdschrift. Laten wij hem nu echter zelf aan het woord :

GENTSE REVOLUTIONAIRE FIGUREN

Constant Hopsomere, Bernard Van Wambeke, Jacques Guillaume Meyer, Maxime de Caigny, Charles de Graeve, Jean Graham, Charles Van Hulthem, zovele Gentse personaliteiten wiens naam vandaag bijna totaal in de vergetelheid geraakt zijn. Nochtans hebben zij tijdens de Brabantse omwenteling en de Franse overheersing een vooraanstaande rol gespeeld zowel op politiek als op administratief gebied. De stem van enkelen heeft zelfs weerklonken op de tribune van de Conventie, de "Conseil des Anciens", (1), de "Conseil des Cinq-Cents" (2) en het "Tribunat" (3). De geschiedenisboeken gaan volledig aan hen voorbij alhoewel zij de loop der geschiedenis zowel op lokaal als nationaal vlak beïnvloed hebben en er zelfs blijvend hun stempel op hebben gedrukt. Denken wij hier speciaal aan Charles Van Hulthem, bij de Gentenaren nog bekend door de gelijknamige straat (4), dank zij wiens tussenkomsten heel wat kostbaarheden en kunstvoorwerpen van de vernieling gespaard zijn gebleven. Laten wij hier vooral zijn rol in herinnering brengen bij het vrijwaren van de kostbare "Réserve précieuse" van de Koninklijke Bibliotheek.

Zij hadden heel wat gemeen maar hadden soms ook heel verschillende zienswijzen en standpunten. Niet zozeer over de revolutionaire principes, waar zij allen vurige aanhangers van waren, maar over de wijze waarop zij in het dagelijkse leven dienden omgezet te worden.

Toen in november 1792 de Franse troepen onder het bevel van La Bourdonnaye Gent binnentrokken, was De Graeve 54 jaar, Graham 42, Hopsomere 38 en Meyer 36. Van Wambeke en Van Hulthem waren beide 26 jaar. Men bevindt zich hier dus niet in tegenwoordigheid van een stel jonge heethoofden die zich hals over kop op de nieuwe idealen stortten, maar wel degelijk van overtuigde, principiële en natuurlijke tegenstanders van het Ancien Régime. De meesten onder hen waren door hun leeftijd, hun opvoeding, hun beroep of hun sociale status in de stad niet onwetend over de risico's die inherent waren aan hun stellingname en het gevaar dat de stad en zichzelf daarbij konden lopen.

Bijna allen hadden een religieuze opvoeding genoten, aangezien er vóór 1777 geen andere onderwijsinstellingen bestonden. Zij liepen school bij de Jezuïeten, de Augustijnen, de Recolletten of de Bernardijnen. Van Hulthem en Van Wambeke hebben zelfs nog de Theresiaanse Colleges (5) bezocht die hier door keizerin Maria-Theresia om politieke redenen in de Oostenrijkse Nederlanden opgericht waren. Zij moesten zagezegd het gat opvullen dat ontstaan was door het afschaffen van de Jezuïetenorde. De meesten hadden gestudeerd aan de katholieke universiteit te Leuven waar ze de licentiaatstitel in de rechten behaalden, behalve weer Van Hulthem die, in nogal verdachte omstandigheden deze titel behaalde aan de universiteit van Reims. Het waren dus allemaal "Mannen der Wet". Eén onder hen, De Graeve, zou zelfs een vooraanstaand jurist worden. Sommigen

Membre du conseil
des Cinq-Cents.

Membre
du Tribunat.

bezaten reeds een gevorderde politieke vorming daar zij te Gent al deel uitmaakten van het Magistraat of zetelden op de schepenbank van de Keure of van Ghedeele. De Graeve was zelfs raadspensionaris bij de Raad van Vlaanderen (6).

Het gaat hier dus over bezadigde, zeer rijke burgers. Dit is het geval bij Hopsomere die een weelderig "hôtel" bewoonde op het Sint-Michielsplein. Een document, dat spijtig genoeg niet gedateerd is en zich in de Nationale Archieven te Parijs bevindt, handelt over "Les habitants du département de l'Escaut qui jouissent d'une fortune considérable" (7), preciseert dat het inkomen van Hopsomere 125.000 livres bedroeg - hij was daarmee de rijkste man van het departement - De Graeve verdiende 40.000 livres, Graham 25.000 livres. Dat is niet het geval voor Van Hulthem maar deze heeft zulkdanige sommen uitgegeven voor de aankoop van waardevolle en zeldzame boeken, dat we mogen veronderstellen dat hij verre van onbemiddeld zal geweest zijn. Meyer van zijn kant was vader van een kroostrijk gezin en had een goed draaiende advocatenpraktijk.

Uiteindelijk waren ze allemaal van Christelijken huize, behalve Van Hulthem. Ze zullen echter allen blijk geven van een overtuigd antiklerika-

lisme. De enen in de “Club des Amis de la Liberté et de l'Égalité” (8), de anderen in hun correspondentie met de Franse overheid. Zij ontpopten zich als papenvreters en monnikenhaters. Maar om een niet te achterhalen reden ontsnapten de bisschoppen aan hun sarcasme. Zij zullen echter nooit de persoon van de paus in vraag stellen. Dit is des te meer verwonderlijk daar zij op de Leuvense universiteit de anti-ultramontaanse (9) ingrepen van Jozef II meegemaakt of gekend hebben. Als oud-Vonckisten (10) zijn zij waarschijnlijk diep ontgoocheld geweest over de rol van de katholieke kerk, waarvan zij zich heel veel voorgesteld hadden, tijdens de Brabantse Omwenteling (11) en die zich tegen hen gekeerd heeft na de triomf van Vander Noot en Van Eupen. In hun binnenste zijn ze echter wél godsgelovig gebleven. Wanneer op uitdrukkelijk bevel van de Franse autoriteiten een nieuw stadsbestuur gevormd werd in 1792 maakten Caigny, Van Wambeke en Graham er reeds deel van uit. Hun eerste daad was zweren dat zij de Christelijke godsdienst zouden verbieden. Van Hulthem liet bij testament twee broden uitdelen aan de armen van zijn parochie. In welke mate waren zij eerlijk in hun anti-godsdienstige beweringen? Men kan zich de vraag stellen. Zij hebben zich niet verzet tegen de confiscatie en het verkopen van kerkelijke goederen, maar deze beslissingen vielen niet binnen het kader van hun bevoegdheden. Het moet wel gezegd worden dat een vijandige houding tegenover de geestelijkheid omzeggens verplicht was voor ambtenaren en zij die verantwoordelijke functies bekleedden.

Om er later niet meer op terug te hoeven komen wanneer wij stuk voor stuk hun rol zullen onderzoeken tijdens de Franse overheersing, kunnen we alvast zeggen dat geen enkele van hen kan beschuldigd worden van opportunisme. Natuurlijk hebben sommigen, zoals Van Hulthem van de geboden gelegenheid gebruik gemaakt om hun artistieke en juridische idealen door te drukken. Zelfverrijking kan hen echter zeker niet aangewreven worden. Hun revolutionaire ideeën zijn geëvolueerd samen met de langzame aanpassing van de instellingen aan het veranderend politiek klimaat. Vergeten wij niet dat, wanneer wij over hen een oordeel willen vellen, van 1775 tot 1830, sommigen onder 11 verschillende politieke regimes geleefd hebben, tijdens dewelke de administratieve structuren van het land bij meerdere gelegenheden totaal zijn omver geworpen, of de mentaliteit en de zeden heel wat geëvolueerd waren, waar de voorouderlijke christelijke godsdienst eerst werd belachelijk gemaakt door de filosofen, daarna werd vervolgd, daarna terug in ere werd hersteld door het concordaat (12), waar door de oorlogen en de troepenbewegingen, mensen die nog nooit te voren hun dorp of streek verlaten hadden, geconfronteerd werden met volkeren en zeden waarvan zij zelfs het bestaan nog niet hadden vermoed. Zij hebben Frankrijk gediend op dezelfde wijze zoals hun voorvaders dit deden onder het Heilige Roomse Rijk, Spanje, of Oostenrijk, zij de Hollanders zullen dienen en uiteindelijk het jonge België. Het zijn deze mannen

die wij gaan zien ageren in de artikelenreeks die gaat volgen.

Geconfronteerd met de nieuwe ideeën, overmoedig of voorzichtig, onstuimig of lauw, pragmatisch of ideologisch, ze schijnen ons bezield door de wens te zoeken naar wat zij denken de ultieme rechtvaardigheid te zijn, het welzijn van de hele mensheid. Leerlingen van Rousseau, lezers van de Encyclopedie, denken zij dat het volk, door het feit dat het goed is, zich niet anders dan goede wetten kan maken. Zij zullen op verscheidene gebieden menige vergissing begaan, maar ze zullen dit gedaan hebben te goeder trouw. Deze goede trouw moet hen dan ook verschonen van de zware fouten die zij zouden gemaakt hebben, daar zij moesten handelen binnen het kader van een onverzoenlijke doctrine.

FERNAND LELEUX
Vertaling en verklarende
nota's Eddy LEVIS

NOTEN

- (1) "Conseil des Anciens" of "Raad der Wijzen" : een van de twee vergaderingen opgericht door de constitutie van het jaar III (1795). De raad telde 250 leden en had tot taak zich uit te spreken over de wetsontwerpen die uitgewerkt waren door "Le Conseil des Cinq-Cents". De "Conseil des Anciens" werd afgeschaft de 18e brumaire van het jaar VIII of 9 november 1799.
- (2) "Conseil des Cinq-Cents" of "Raad der Vijfhonderd". Politieke vergadering samengesteld uit 500 leden, die samen met de "Anciens" de wetgevende macht vormden ingesteld door de constitutie van het jaar III (1795). Deze raad werd eveneens ontbonden de 18e brumaire van het jaar VIII of 9 november 1799.
- (3) "Tribunat" of "Tribunaat", ambt van tribuun. Komt van het Latijn Tribunatus of spreker. Het was een van de twee vergaderingen opgericht door de constitutie van het jaar VIII. Het tribunaat had tot taak de wetsontwerpen te bediscussiëren met de woordvoerders van de regering in tegenwoordigheid van de wetgevende macht, die alleen maar mocht stemmen. Het Tribunaat werd afgeschaft op 16 augustus 1807. (De revolutionaire jaartelling op 1 september 1805)
- (4) Van de Sint-Kwintensberg tot het Prudens van Duyseplein.
- (5) Van Hulthem bezocht slechts 1 jaar dit "Collège Royal".
- (6) Raad van Vlaanderen : opperste gerechtshof.
- (7) ..." de inwoners van het Scheldepartement die over een aanzienlijk fortuin beschikken.
- (8) "Club van de Vrienden van Vrijheid en Gelijkheid".
- (9) *tegen* het ultramontanisme. Komt van het Latijn : ultra montes = aan de overkant van de bergen (d.i. de Alpen). Oorspronkelijke geografische aanduiding sedert het midden van de 18e eeuw daarvoor gebruikt. Met het ultramontanisme worden voornamelijk de verdedigers van de pauselijke macht bedoeld, speciaal het primaat en de onfeilbaarheid. In tegenstelling tot de nationaal-kerkelijke stromingen zoals het Franse Galicanisme. De belangrijkste vertegenwoordiger daarvan was paus Pius IX, Lammenais, J. de Maistre en L. Veuillot. Het anti-ultramontanisme aageerde daartegen.

- (10) Vonckisten : Aanhangers van Jan Frans Vonck. Zuidnederlands politicus °29.11.1743 te Baardegem en overleden te Rijsel in 1792. Hij was advocaat en onderging de invloed van de Franse filosofen, vooral van Montesquieu. Hij was een der aanstichters der Brabantse Omwenteling en leider van de liberale democraten. Mede-oprichter van het geheime genootschap "Pro Aris et Focis" (Voor Outer en Heerd; voor kerk en huisgezin). Hij kwam in contact en conflict met Van der Noot. Hij week daarop uit naar Rijsel waar hij de leiding nam van het "Comité révolutionnaire des Belges et Liégeois Unis" (Revolutionaire Commissie der verenigde Belgen en Luikenaars). Hij was leider van de Progressieve Partij en tegenstander van de Statisten. Zij wensten het behoud der Staten (Vlaanderen, Brabant, Luik) met een verstrekkende zeggenschap van de derde stand. Vonckisten waren meestal burgers uit de vrije beroepen en de handel. In maart 1790 begon een ware vervolging der Vonckisten. In 1830 zouden de katholieken nogmaals hetzelfde scenario opvoeren : eerst samen met de liberalen de gezamenlijke vijand bekampen, daarna de liberalen aan de kant zetten.
- (11) Brabantse Omwenteling :
Opstand in de Zuidelijke Nederlanden in 1789. Keizer Jozef II van Oostenrijk wilde als verlicht vorst ook een aantal hervormingen op bestuurlijk, rechterlijk en kerkelijk gebied doorvoeren. Dit stuitte op tegenstand bij de bevolking die door de klerus opgejut werd. Dit leidde tot een opstand o.l.v. Hendrik Van der Noot in samenwerking met de hogergenoemde Vonckisten. De Oostenrijkers werden verslagen en de onafhankelijke "États-Belgiques-Unis" of de "Verenigde Belgische Staten" uitgeroepen. Maar een deel van de opstandigen verzetten zich tegen het volledige herstel der oude toestanden en wensten een onafhankelijke staat, georganiseerd in de zin van de Franse Revolutie. Deze tweedracht maakte het de Oostenrijkers gemakkelijk het verlorene in 1790 te heroveren.
- (12) Concordaat tussen de paus en Napoleon op 15 juli 1801.
-

VRAAG EN ANTWOORD

In verband met de vraag van de Heer **J. De Vriesere** (Gh. T. 1987 - Nr. 2 - p. 115) schrijft de Heer **Guido Cornelis** (Ledeberg) ons nog het volgende : Prof. Em. Dr. P. Braeckman haalde uit de "Wegwijzer" van 1916 andere fosfhoorfabrieken op dan de gevraagde Gentse bedrijven.

Hij zal het mij zeker niet kwalijk nemen indien ik opsommingen opvis uit de "Wegwijzer" 1933-34 eveneens buiten het Gentse, doch met deze bijzonderheid dat hier "merknamen" voorkomen.

Te Ninove. - Allumettièrre de Ninove Soc. anon.; stichting 1928

- Fantasia Match; stichting 1928

- Belga Match; in likwidatie

Te Geraardsbergen. - La Nationale Indépendante; stichting 1928

Te Overboelare. - Fabrique d'Allumettes "Liberty Matches"; stichting 1923

- Fabrique d'Allumettes "Triumph Matches"; stichting 1923

Te noteren valt dat de "Gouden Gids" nog alleen "Union Match", Geraardsbergen vermeld. Let ook even op de stichtingsjaren van bovenstaande opsomming...

In aansluiting met zijn vraag (Gh. T. 1988 - Nr. 1 - p.59) schrijft de Heer **Arthur De Decker** (Gent) nog het volgende :

"Ik kan u mededelen dat mijn zoekwerk naar de herkomst van het "Perscomiteit van Gent, oprichters van het Nachtverblijf in de Tinkstraat nu eindelijk toch vruchten heeft afgeworpen. Een ex-werknemer van "Het Volk" bezorgde mij een fotocopie waardoor mijn vraag grotendeels zonder nut wordt, tenzij uw lezers mij nog meer inlichtingen kunnen bezorgen dan deze vermeld bij Celis en in het artikel in bijlage. Graag kreeg ik bvb. meer informatie over de personen van wie de naam voorkomt op de gedenksteen."

Wij laten hier de tekst volgen van de fotocopie in kwestie. Het betreft een artikeltje uit het blad "t Bobijntje" van oktober-november 1958, getiteld "Een initiatief van de Persbond. Het Nachtverblijf in de Tinkstraat."

Het gebouw van de kring op Sint-Antoniusherrinnesse bestaat thans zeventig jaar. Daar nu deze plaats innig vergroeid is met het leven onzer vereniging, willen wij even haar vroegere bestemming vertellen. Voegen wij hierbij dat "De Lichtstraal", voorloper van "Het Volk", in 1888 de oprichting van het Nachtverblijf krachtig heeft gesteund.

De dagbladschrijvers der verschillende politieke partijen stonden in de vorige eeuw als burgers tegenover elkaar gelijk kat en hond, tot in 1885 de Wereldtentoonstelling te Antwerpen het ongerijmde dezer houding meer

dan ooit aantoonde en de dwaasheid van dit vooroordeel steeds duidelijker bleek.

Deze veranderde zienswijze leidde in 1886 tot de stichting van de Algemene Belgische Persbond, met als doel de verdediging der gemeenschappelijke belangen en een nadere kennismaking onder elkaar.

In 1888 kreeg deze nieuwe landsbond een Gentse afdeling, in 1891 verruimd tot de Afdeling der beide Vlaanderens (met een s achteraan, want beide is een meervoudsvorm !).

Hetzelfde jaar stichtte de Gentse tak van de Persbond een menslievend werk, namelijk een Nachtverblijf voor mannen. Dit laatste werd op 4 november 1888 geopend in de Tinkstraat. Dergelijke huizen bestonden reeds te Antwerpen, Brussel, Luik, Verviers en Namen.

ORGANISATIE

Het Nachtverblijf had voor doel gedurende de zes wintermaanden kosteloos en tijdelijk volgens het reglement niet meer dan drie keren achtereenvolgend, onderdak te verschaffen aan vermoeide, uitgehongerde personen zonder bestaansmiddelen.

Het Nachtverblijf had geen politiek karakter, evenmin als de Persbond, het had wel een reglement en het wachtwoord dezer toevluchtsoorden in 't algemeen luidde : *Orde, reinheid, zedelijkheid, goede raad !*

Onder hen, die tijdelijk om een schuilplaats verzochten waren personen van alle leeftijd : werklozen op zoek naar een broodwinning, leurdere, reizigers.

Een kleine statistiek over de week van 9 tot 16 maart 1895 (Het Volk, 19 maart) vermeldt 263 mannen, 7 vrouwen (sedert 1891 was er ook een afzonderlijke vleugel voor vrouwen, namelijk waar nu het huis is naast de kring), 2 kinderen, onder wie 6 Duitsers, 10 Fransen en 3 Oostenrijkers.

Het huidig café was de eetzaal, want de gasten kregen 's avonds vette soep met een vierde van een brood en 's morgens koffie met een vierde brood, terwijl voor de kleine kinderen melk voorhanden was.

BESTUUR EN INKOMSTEN

Naast de persmensen zetelden in de directie van het Nachtverblijf personen, die het werk zedelijk en stoffelijk konden steunen, bankbeheerders, advocaten, rechters, nijveraars, parlamentsleden, hoogleraars of hun dames. In het verslag van 1911-12 troffen wij eveneens de namen aan van dokters De Baets, Frans Daels, en anderen, op wie bij gelegenheid gratis kon beroep gedaan.

Het Nachtverblijf of "Asile de nuit" eiste begrijpelijkerwijze aanzienlijke uitgaven : voor aankoop van levensmiddelen, verwarming en verlichting, stadswater, beddegoed, lonen. Daarentegen had het als enige inkomsten de jaarlijkse bijdragen der beschermde leden alsmede de toelagen van

provincie, de stad Gent en de gemeenten Sint-Amandsberg en Gentbrugge.

In 1931 werden er twee stortbaden en de centrale verwarming geplaatst, nadat in 1930 de elektrische leiding was gelegd.

Het jaarverslag van 1911-12 toont ons een foto der slaapzaal, gevestigd waar nu Prospers kinema is. Het waren legersteden, zoals in de wacht bij de troep, maar met scheidingen tussen. Voor de vrouwen had men aparte kamertjes voorzien in een apart huis.

Een lokaal voor ontsmetting en ontluizing ontbrak evenmin !

GEDENKSTENEN

De voorgevel van het vroegere Nachtverblijf, dat met de tweede wereldoorlog heeft opgehouden te bestaan en sindsdien parochiekring is geworden, vertoont negen gedenkstenen met de namen van personen en inrichtingen, die zich voor dit menslievend werk bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt. Wij vermelden Leon De Coninck, Louis Tijdgadt († 1900, katholiek) en Charles Verstraete († 1901, liberaal journalist), Jul. d'Hoop, Parmentier, V. Hoegaerden en Cie, Usines Cotonnières, Société française de bienfaisance de Gand, P.H., Monsieur et Madame Gustave Moreels en Gustave Carels.

Wij willen echter nog even onderstrepen, dat beide dagbladschrijvers als de ware stichters van het Nachtverblijf dienen beschouwd.

*

Mensen en organisaties komen en gaan, alles duurt maar luttele jaren. De vroegere Gentse catechismus bepaalde de zeven lichamelijke werken van barmhartigheid en het vierde luidde : *De vreemdelingen herbergen* ! De nieuwe nationale catechismus geeft deze opsomming niet meer. Alles verandert...

Niettemin heeft het Nachtverblijf in zijn tijd een nuttige edele taak volbracht. Bij deze zeventigste verjaring mocht hieraan dan ook wel eens herinnerd.

Domper

Nog steeds i.v.m. de vraag van de Heer **De Vriesere** ontvingen wij van De Heer **A. Despretz** (Drongen) de volgende aanvulling :

“Caussemille Jne et comp.” en “Roche et comp.” werden in de Gentse Wegwijzers voor het eerst opgenomen in 1876. De firma had als adres de Werkhuisstraat, 153. In 1892 werd het huisnummer 176; in 1902 180. In 1921 bevond zich op dit laatste nummer “Fabrique Belge d'Allumettes (soc. ann.); Usine Roche”.

Voor lezers met numismatische interesse : deze firma gebruikte een huisgeld, nl. ronde penningen variërend in diameter tussen 25 en 35 mm, in zink

(waarden 3, 4 en 5), rood koper (waarde 3) en geel koper (waarde 2). De geslagen beeldenaar op vz. en kz. was nagenoeg identiek : binnen een parelkrans het waardecijfer en tussen rand en krans : CAUSSEMILLE & ROCHE en tussen twee fleurons GAND.

Een ouder exemplaar wellicht is in geel koper en ingestempeld. Het geeft tussen twee cirkels de inscriptie : boven C & R, links een bij, rechts een anker, onder GAND. Symboliek ? Binnen de cirkel de waarde. Hierbij twee van deze stukjes uit de verzameling F. Van Bost (foto A. Walgraef).

Op de vraag van de Heer **G. Walraedt** (Gh. T. 1987 - Nr. 5 - p. 282 ontvingen wij het volgend antwoord van de Heer **Eddy Levis** (Wondelgem) : Bourges was toentertijd hoofdplaats van Berry op de Yère, een bijrivier van de Cher op ± 232 km van Parijs tussen Vierzon en Nevers. Dat de inwoners van Bourges geobsedeerd waren door kanonnen spreekt voor zichzelf, want Bourges had metaalnijverheid, een kanonnengieterij en een "école de pyrotechnie". Het wekt dan ook geen verwondering dat Saint Jean Bourdin het bombardement van de stad, die zelf zo rijkelijk van kanonnen voorzien was, door "un nouveau canon flamand nommé "Griete" met ontzag beschrijft.

Nu moeten wij echter zeer voorzichtig zijn. De naam Griet werd veelvuldig voor geschut gebruikt. Het groot kanon van 's Hertogenbosch heet Duivelin en Booze Griet. Dat van Mechelen Griet. Dijon had haar Grande Margot (afkorting van Marguerite) en Edinburgh zijn Mons' Meg (afkorting van Margaret). Griet werd in het Nederlands vaak gebruikt om een boos wijf aan te duiden. Het is dus nogal vanzelfsprekend dat men een kanon dat zoveel lawaai maakt vergelijkt met een boze vrouw die roept en tiert. (Alfons Van Werveke in : "Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde van Vlaanderen).

Gent heeft drie Grote Kanons gehad. Een eerste van ijzer en uit een stuk, afkomstig uit Geraardsbergen is verdwenen in 1452. Een tweede van brons en uit twee delen, werd in Gent gegoten in 1453 en in 1540 vernietigd. Het derde, van ijzer en ook uit twee stukken, werd gesmeed tussen 1430 en 1482 voor de hertog van Bourgondië - vandaar het wapenschild aan het zundgat - en werd van Oudenaarde naar Gent gebracht in 1578. Het is dat kanon dat nog steeds op het Groot Kanonplein te Gent staat.

De twee laatste schiettuigen vallen door hun jonge leeftijd reeds zeker buiten beschouwing. Ze waren in 1412 toen Bourges belegerd werd, nog niet eens gegoten.

Laten we nu het eerste Groot Kanon bekijken. In het schepenjaar 1381-82 kocht men de eerste Groote Bombarde te Geraardsbergen. In het begin van het volgende schepenjaar ging het Gentse leger, onder leiding van Philips van Artevelde, Oudenaarde belegeren dat bezet was door soldaten van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen. Froissart verhaalt dat de "Bombarde, wondergroot, drieënvijftig duim mondopening had en bouten (lees kogels) schoot, wonderlijk groot en dik en zwaar, en als die bombarde afschoot hoorde men ze in den dag wel vijf mijlen in de ronde en 's nachts tien".

De Groote Bombarde nam ook deel aan de veldtocht naar Montdidier in september 1411. (Montdidier ligt in het departement van de Somme op 34 km van Amiens in Picardië op de Don, een bijrivier van de Avre). Vooral eer ze verzonden werd, beproefde men ze op de Steendam, die zich toen ook uitstreckte over de Rode Torenkaai en de Slachthuislaan. Daarna vervoerde men ze per schip. Cotignès, een schrijver uit die tijd en waarschijnlijk ooggetuige, zegt dat de Bombarde "een mond had breed als een harington en dat men er het vuur aan stak bij middel van een vuurslang". Bij de belegering van Ham (op de Somme) ging het eerste schot verloren : de kogel vloog over de sterkte maar bij de tweede mikte men juist. De losbarsting was zo geweldig, dat men meende de donder te horen en de stenen bal smeed een muur omver, vloog door een toren en viel in de stad waar hij acht mensen doodde en verschillende anderen kwetste. Bij het zien van zoveel geweld gaf Ham zich over en de andere versterkte plaatsen van de Somme, Chauny, Nesle en Roye volgden dit voorbeeld, "zoeer vreesden zij Grielle" voegt de kroniekschrijver erbij. Zonder twijfel moet men *Griette* lezen, meent Van Werveke, de naam die verschillende kanonnen droegen zoals wij reeds hebben gezien.

Daar dit kanon in 1411 bij een veldtocht naar Picardië gebruikt is, is het best mogelijk dat het 9 maanden later tegen Bourges ingezet is.

Een sluitend bewijs heb ik niet maar de mogelijkheid blijft open.

LEZERS SCHRIJVEN ONS

Prof. P. Schmidt van het Bisschoppelijk Seminarie schrijft ons het volgende :

Met veel plezier beëindig ik de lezing van het laatste nummer van deze jaargang van Ghendtsche Tydinghen. Mijn eerste volwaardig abonnementsjaar leerde me een uiterst aangenaam en leerrijk tijdschrift kennen, waarvan ik elk nummer bijna van A tot Z lees. Ik dank U daarvoor.

De vlotte stijl van het tijdschrift scheidt een soort gezellige sfeer van 'onder ons', die ook noodt tot inpikken. Daarom permitteer ik me enkele bemerkingsen i.v.m. recente bijdragen. Het gaat ons toch om een betere kennis van ons van ons geliefd Gent, niet ?

In nr. 5, p. 277 schrijft de heer R. Van Aerde dat Mgr. Seghers de initiatiefnemer was voor de bouw van het nieuwe seminarie op de Reep. Dit is onmogelijk, vermits Seghers slechts bisschop werd in 1917. De bouw van het seminarie was reeds voltooid onder bisschop Antoon Stillemans (1889-1916).

In verband met de 'Hooizolderkazerne' (p. 278) is het volgende misschien interessant. Bij schilderwerken in 1984 (of begin 1985) kwam een klein hoekje bloot van de oudere schilderlaag. Bij verder afkrabben verscheen een nog vrij goed bewaard stuk fresco in de trapzaal die naar de keuken leidt. Op m'n verzoek werd het stuk helemaal vrijgemaakt, en bloot gelaten. Het betreft een wegwijzer-uitgangbord met de woorden 'Zur Küche', gehecht aan een lansschacht met geknoopte pennoen, waarop nog duidelijk de (m.i. ietwat verrassend) Belgische kleuren (en niet de Duitse !) te herkennen zijn. Een interessant overblijfsel uit de eerste Duitse bezettingstijd ?...

- In nr. 6, p. 311. Daar wordt gezegd dat het vreemde gat in de uurklok (de 'Ruymstraete') afkomstig is van een kanonschot vanuit het Spanjaardenkasteel. Ik presumeer dat dit de verklaring was van Ernest Lacquet, want in feite is dit zo goed als onmogelijk. Als lid van 'Clocke Roeland' was ik reeds verschillende malen op de beiaard, samen met onze stadsbeiaardier Jos D'Hollander, en over dat gat werd reeds meermalen gesproken. Men weet eigenlijk niet precies hoe het erin gekomen is, maar het lijkt plausibel dat het gat geboord (of gekapt ?) werd door soldaten ten tijde van de Brabantse Revolutie.

- Een klein muggenzifterijtje ten behoeve van de Quizzers : Ignace De Sutter is redactielid van 'Adem', niet van 'Adam' : daar zullen de lezers tevergeefs naar zoeken, en in het quizparadijs hun weg verliezen...

De Heer Schmidt heeft aan zijn brief het Reglement toegevoegd van de bibliotheek van het Bisschoppelijk Seminarie, die - wij herinneren er aan - ook openstaat voor alle Gentse heemkundigen. Het betreft de openingsdagen en -uren, modaliteiten van ontlening, etc.

Wij deponeren dit Reglement in ons Documentatiecentrum waar het kan geraadpleegd worden door onze lezers.

Van de Heer **A. Despretz** (Drongen) ontvingen wij de volgende interessante brief met foto :

In "Uithangborden te Gent" behandelde L. Hoste in G.T., nr. 6, november 1987, het dierenthema. Op p. 328 veronderstelde hij dat de jockey te paard aan het kleermagazijn "t Groot Paard" van Desneux op 't Groot Kanonplein ca. 1974 stukgerend van de gevel werd verwijderd.

Van Arthur Desneux, eigenaar van een 27 handelszaken over België verspreid, werd het handelsfonds van "t Groot Paard" door Henri Deschuyter en echtgenote overgenomen. In 1972, na de dood van weduwe Deschuyter, werd Marcel Van De Castele de nieuwe eigenaar. Hij deelde me mee dat de bewuste jockey in 1954 verdween, bij de vernieuwing van de zaak. De arduinen sokkel, waarop het paard stond, sprong teveel naar voren en diende afgekapt om het huidige brede front over de ganse gevel te kunnen plaatsen. Het beeld zelf was inderdaad rot. Bij de verfbeurt diende het herhaaldelijk met windsels verstevigd te worden. Bij de definitieve verwijdering 's winters bleek zich in het oorspronkelijk massieve beeld een groot ijsblok te bevinden.

Hierbij een postkaart naar een foto van J. Buyens, Zwijnaerdsche steenweg, 183, Gent.

GÊNSCHE PRÂOT

Bast hao veur zijne zeune nen êwe konterbas gekocht om op te liere; in hij wast er mee bij Jelle de meubelmaaker gegâon om hem in orde te stelle; g'hîel 't achterste blad was los van de wakte.

Ienegte weke nâordien kwam Jelle onzen Bast tege in zeid hem dat de repa-
raose gedâon was.

- 't Es goed, zei Bast, doet hem maôr dierekt nâor 't konsirvatwâor, 'k zal hem dâor wel vinde.

Zûu gezeid, zûu gedâon.

Bast kwam mee zijne zeune nâor 't konsirvatwâor in paktege sebiet de kon-
terbas vaste om te probeere. Mâor 't en kwam gîenen tûun uit, in hij gevoel-
dige dat er iets in zat, da stanfasteg van den îene kant nâor den andere kant
botstege.

- Wat es da veur e spel, zei Bast; in sebiet trokt hij mee de konterbas bij de
meubelmaaker.

- Jelle, zeid hij, ge moet da ijnstrument wêere losmaoke, 't er zit iets in.

- Tzin, zei Jelle, hoe es da meuglijk ?

Jelle gieng seffens aan 't wirk, in op vijf menuute was 't hij ope.

- Verdomme, zeid hij kwao gaowig, mijne lijmpot zit er in; 'k hêd er al lanst
alle kante nâor gezocht.

In 't es dâorveure dan ze Bast op 't konsirvatwâor nog altijd "de lijmpot"
hîete.